

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ І ТУРИЗМУ

Тохтамиш Діана Димитріанівна

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

Київ, 2024

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. В. ДАЛЯ
(повне найменування вищого навчального закладу)

ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І УПРАВЛІННЯ
(повне найменування інституту, назва факультету (відділення))

КАФЕДРА МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІКИ І ТУРИЗМУ
(повна назва кафедри (предметної, циклової комісії))

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

на тему: «**ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ**»

Виконав: здобувач гр.ТУ-20з

Тохтамиш Діана Димитріанівна

Керівник Зеленко О.О. _____
(прізвище та ініціали) (підпис)

Київ, 2024

Міністерство освіти і науки України
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
Факультет економіки і управління
Кафедра міжнародної економіки і туризму

Затверджено
 зав. кафедри міжнародної
 економіки і туризму
 д.е.н., проф. Д'яченко Ю.Ю.

« ___ » _____ 2024 р.

ЗАВДАННЯ
НА МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ
 Тохтамиш Діана Димитріанівна

Група ТУ-20з

1. Тема магістерської роботи: **Перспективи розвитку туризму в Україні**
 Затверджено наказом по університету №32/14.01, від 26.04.2024р.
2. Термін подання студентом завершеної роботи 05.06.2024 р.
3. Консультант по роботі із зазначенням розділів, що їх стосується
 д.е.н, проф. Зеленко О.О.

Розділ	Консультант (прізвище, ініціали)	Підпис. Дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Розділ 1	<u>Зеленко О.О.</u>		
Розділ 2	<u>Зеленко О.О.</u>		
Розділ 3	<u>Зеленко О.О.</u>		

4. Зміст дипломної роботи, перелік питань, що їх належить розробляти:
Теоретичні засади розвитку національної туристичної діяльності в сучасних умовах
Аналіз сучасних тенденцій розвитку туризму в Україні в умовах війни
Шляхи розвитку туристичної галузі в Україні

5. Календарний план виконання роботи

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Затвердження та надання теми роботи		
2	Обґрунтування актуальності теми роботи		
3	Робота з бібліографічними джерелами, підготовка матеріалів для написання першого розділу роботи		
4	Надання матеріалів по першому розділу роботи		
5	Збір інформації для написання другого розділу роботи		
6	Надання матеріалів по другому розділу роботи		
7	Підготовка матеріалів та написання третього розділу роботи		
8	Надання матеріалів по третьому розділу роботи		
9	Написання висновків, заключне оформлення роботи та демонстраційних матеріалів		
10	Підготовка доповіді до захисту роботи		

6. Дата видачі завдання « ____ » _____ 2024 р.

Керівник роботи: _____ Зеленко Олена Олександрівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

Завдання прийняв до виконання: _____ Тохтамиш Діана Димитріанівна

АНОТАЦІЯ

Тохтамиш Д.Д. Перспективи розвитку туризму в Україні. – Рукопис.

Бакалаврська робота на здобуття кваліфікаційно–освітнього рівня бакалавра за спеціальністю 242 – Туризм. – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України, Київ, 2024.

Визначено особливості розвитку туризму в умовах війни; досліджено роль туризму для територій, що перенесли воєнний конфлікт; досліджено досвід окремих країн світу щодо розвитку туризму в умовах війни та у післявоєнний період; проведено загальну характеристику розвитку національної туристичної індустрії в Україні; проаналізовано вплив воєнних дій на туристичну індустрію; оцінити сучасні тенденції та напрямки розвитку внутрішнього туризму в умовах воєнного стану; розробити організаційно-економічні заходи післявоєнного відновлення внутрішнього туризму; запропонувати застосування нових тенденцій та інновацій для розвитку туристичної індустрії у післявоєнний період; розробити заходи безпеки, що є запорукою відновлення туристичної галузі України.

ANNOTATION

Tokhtamysh D.D. Prospects for the development of tourism in Ukraine. - Manuscript.

Bachelor's thesis for obtaining a qualification-educational bachelor's degree in specialty 242 - Tourism. - Eastern Ukrainian National University named after Volodymyr Dahl of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2024.

The peculiarities of the development of tourism in the conditions of war are determined; the role of tourism for territories that have experienced a military conflict has been investigated; the experience of individual countries of the world regarding the development of tourism in the conditions of war and in the post-war period was studied; a general description of the development of the national tourism industry in Ukraine was carried out; the influence of military actions on the tourist industry is analyzed; to evaluate the current trends and directions of development of domestic tourism in the conditions of martial law; to develop organizational and economic measures for the post-war restoration of domestic tourism; propose the application of new trends and innovations for the development of the tourism industry in the post-war period; to develop security measures, which are the key to the recovery of the tourism industry of Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	10
1.1. Особливості розвитку туризму в сучасних умовах.....	10
1.2. Роль туризму для територій, що перенесли воєнний конфлікт.....	15
1.3. Досвід окремих країн світу щодо розвитку туризму в умовах війни та у післявоєнний період.....	18
Висновки до 1 розділу.....	24
РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	26
2.1. Загальна характеристика розвитку національної туристичної індустрії в Україні.....	26
2.2. Аналіз впливу воєнних дій на туристичну індустрію.....	36
2.3. Сучасні тенденції та напрямки розвитку внутрішнього туризму в умовах воєнного стану.....	44
Висновки до 2 розділу.....	50
РОЗДІЛ III. ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ.....	52
3.1. Організаційно-економічні заходи післявоєнного відновлення внутрішнього туризму	52
3.2. Застосування нових тенденцій та інновацій для розвитку туристичної індустрії у післявоєнний період.....	58
3.3. Заходи безпеки, як запорука відновлення туристичної галузі України...	67
Висновки до 3 розділу	71
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77

ВСТУП

Україна, знаходячись у складних умовах воєнного конфлікту, стикається з серйозними викликами у розвитку туризму. Незважаючи на це, країна володіє значним потенціалом у сферах культурної спадщини та природних ресурсів, які можуть стати ключовими для відновлення туристичного сектору. Історичні міста, унікальні природні ландшафти та традиційна гостинність українського народу створюють основу для приваблення міжнародних туристів, незважаючи на складні обставини.

Зростаюче міжнародне зацікавлення у сталому та екологічно чистому туризмі створює нові можливості для України, надаючи можливість переосмислити свої туристичні стратегії. Впровадження сталого туризму та охорона культурної спадщини стають пріоритетами для залучення іноземних інвестицій та відновлення місцевої економіки, що є критично важливими у воєнний час.

Розвиток інноваційних маркетингових підходів, використання цифрових технологій та створення адаптивних програм розвитку туризму є необхідними для залучення нових категорій туристів у складні умови. Таким чином, тема перспектив розвитку туризму в Україні набуває особливої актуальності, враховуючи необхідність збереження та просування культурних та природних багатств країни навіть в умовах військового конфлікту.

Наукове дослідження перспектив розвитку туризму в Україні активно вивчається рядом українських вчених, які присвятили свої дослідження цій актуальній темі. Серед них можна виділити Мальську М. П., яка в своїх публікаціях аналізує потенціал туристичних ресурсів України та шляхи їх використання для сталого розвитку галузі. П. Р. Пуцентейло також досліджують вплив економічних та соціокультурних факторів на туризм в Україні, спрямовуючи увагу на необхідність адаптації до змінюючихся умов.

Для урізноманітнення перспектив та включення міжнародного досвіду в цю область також важливі дослідження С. Г. Зікеєвої та А. І. Кудряченка, які

розглядають міжнародні аспекти розвитку туризму та його вплив на економіку країни. Вони аналізують тенденції глобалізації та інноваційні підходи до маркетингу туристичних послуг, що є важливими для українського контексту в умовах внутрішніх і зовнішніх викликів.

Іншими вченими, які внесли значний вклад у розуміння перспектив розвитку туризму в Україні, є Галасюк С. С., Заваріка Г.М., Зеленко О.О., Нездоймінов С. Г., Шикіна О. В. , які зосереджуються на різноманітних аспектах маркетингової діяльності в готельному бізнесі та впливі соціально-економічних умов на розвиток туризму в Україні.

Мета дослідження полягає в оцінці потенціалу та розробці стратегій для сталого розвитку туризму в Україні, урахуваючи внутрішні та зовнішні виклики, зокрема в контексті військового конфлікту.

Для досягнення цієї мети передбачається виконання таких завдань:
визначити особливості розвитку туризму в умовах війни;
дослідити роль туризму для територій, що перенесли воєнний конфлікт;
дослідити досвід окремих країн світу щодо розвитку туризму в умовах війни та у післявоєнний період.

провести загальну характеристику розвитку національної туристичної індустрії в Україні

проаналізувати вплив воєнних дій на туристичну індустрію

оцінити сучасні тенденції та напрямки розвитку внутрішнього туризму в умовах воєнного стану

розробити організаційно-економічні заходи післявоєнного відновлення внутрішнього туризму

запропонувати застосування нових тенденцій та інновацій для розвитку туристичної індустрії у післявоєнний період

розробити заходи безпеки, що є запорукою відновлення туристичної галузі України

Об'єктом дослідження є вплив внутрішніх і зовнішніх факторів на розвиток туристичної галузі України, зокрема в умовах військового конфлікту.

Предметом дослідження є методи та інструменти розвитку туризму в Україні, включаючи аналіз потенціалу культурних, природних та історичних ресурсів країни.

Інформаційною базою бакалаврської роботи слугували різноманітні джерела, що охоплюють теоретичні та практичні аспекти перспектив розвитку туризму. До основних джерел належать наукові та академічні публікації, книги та підручники, інтернет-ресурси, дослідження ринку та аналітичні звіти, практичні кейси та бізнес-стратегії, результати опитувань і інтерв'ю з представниками індустрії, а також законодавчі та нормативні документи. Ці джерела забезпечують комплексний підхід до дослідження, надаючи як теоретичну базу, так і практичні приклади та статистичні дані, що дозволяють ґрунтовно вивчити та проаналізувати тему дослідження.

Структура і обсяг роботи. Робота викладена на 82 сторінках основного тексту. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Матеріали дослідження проілюстровано 7 рисунками, 4 таблицями.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

1.1. Особливості розвитку туризму в сучасних умовах

Розвиток та функціонування туризму є достатньо чутливим до дії деструктивних чинників різного походження, зокрема воєнних та збройних конфліктів. Розвиток туризму в умовах війни є складним і багатогранним процесом, що вимагає адаптації до нових реалій та впровадження інноваційних підходів. Війна і збройні конфлікти можуть значно вплинути на туристичну індустрію через кілька основних аспектів, що представлені на рис. 1.1.

Рис.1.1. Основні аспекти, що впливають на розвиток туризму в умовах війни

Джерело: складено автором

Одним з головних наслідків воєн та збройних конфліктів є різке зниження кількості туристів. Туристи віддають перевагу безпечним напрямкам, уникаючи зон конфліктів через високий ризик насильства, терористичних атак та інших небезпек. Безпека є ключовим фактором для

туристів. Військові конфлікти роблять регіони непривабливими для мандрівників через високий ризик насильства, терористичних атак, мінних полів та інших небезпек. Це призводить до різкого зниження міжнародних туристичних потоків. Страхові компанії часто підвищують страхові премії для поїздок до небезпечних зон або взагалі відмовляються страхувати такі поїздки. Туроператори також можуть скасувати маршрути або змінити напрямки через побоювання за безпеку своїх клієнтів.

Коли міжнародні поїздки стають небезпечними, внутрішній туризм може стати важливішим. Люди починають досліджувати менш відомі, але безпечніші місця у своїй країні. Це може сприяти розвитку місцевої економіки та створенню нових робочих місць. Туристичні компанії починають розробляти нові маршрути у безпечних регіонах або країнах, що сусідять з зонами конфліктів. Це допомагає зберегти туристичний потік та підтримати бізнес.

Зниження кількості туристів веде до втрат доходів для місцевих бізнесів, таких як готелі, ресторани, туристичні агентства та інші. Це може призвести до закриття бізнесів та зростання безробіття. Зростання внутрішнього туризму може частково компенсувати втрати, створюючи попит на місцеві послуги та продукти. Це сприяє підтримці місцевих підприємців та збереженню робочих місць.

Уряди та туристичні організації змушені адаптувати свої стратегії для залучення туристів. Це може включати розробку нових маркетингових кампаній, спрямованих на підвищення безпеки та привабливості регіону. Забезпечення туристів актуальною інформацією про безпеку та умови перебування в країні є критично важливим. Це може включати створення інформаційних центрів, оновлення вебсайтів та мобільних додатків з актуальною інформацією.

Туристи можуть зазнавати психологічного стресу через невизначеність та небезпеку, пов'язані з поїздками до зон конфліктів. Це може впливати на їх рішення про подорожі. Зростає значення соціальної відповідальності

туристичних компаній та самих туристів. Вони стають більш свідомими щодо етичних аспектів подорожей до регіонів, які страждають від війни. Туристи, які планують поїздки до регіонів, де відбуваються конфлікти, стикаються з багатьма стресовими факторами, такими як:

- Страх за власну безпеку: Постійна загроза насильства, терористичних атак або військових дій.
- Невизначеність ситуації: Нестабільна політична та соціальна обстановка, яка може швидко змінюватися.
- Відсутність чіткої інформації: Недостатня кількість достовірних джерел інформації про поточну ситуацію в регіоні.

Ці фактори можуть призводити до:

- Відмови від поїздок: Туристи можуть вирішити взагалі не подорожувати до зон конфліктів, щоб уникнути потенційних небезпек.
- Зміни маршрутів: Туристи можуть вибирати інші, більш безпечні місця для подорожей, замість запланованих поїздок до небезпечних регіонів.
- Скорочення тривалості перебування: Туристи, які все ж вирішують поїхати, можуть скоротити час свого перебування в небезпечних регіонах.

Також зростає значення соціальної відповідальності туристичних компаній, які повинні:

- Забезпечувати актуальну інформацію: Надання туристам чіткої та своєчасної інформації про безпеку в регіоні.
- Пропонувати безпечні альтернативи: Розробка нових туристичних маршрутів у безпечних регіонах або країнах.
- Підтримувати місцеві громади: Туристичні компанії можуть сприяти розвитку місцевих економік через підтримку бізнесів та гуманітарних проектів.

Туристи та туристичні компанії стають більш свідомими щодо етичних аспектів подорожей до регіонів, які страждають від війни:

- Етичний туризм: Туристи все більше звертають увагу на те, як їхні дії можуть вплинути на місцеве населення та навколишнє середовище.
- Підтримка місцевих ініціатив: Вибір готелів, ресторанів та інших послуг, що підтримують місцеві громади та сприяють їх розвитку.
- Участь у гуманітарних проектах: Волонтерські програми та проекти, спрямовані на підтримку постраждалих від конфлікту регіонів.

Таким чином, в умовах конфлікту туризм стає не лише економічною діяльністю, але й важливим соціальним і етичним аспектом, що сприяє підтримці та розвитку постраждалих регіонів.

Військові дії можуть призводити до значних руйнувань туристичної інфраструктури, таких як готелі, дороги, аеропорти та інші об'єкти. Це ускладнює прийом туристів та обмежує можливості для розвитку туризму. Після закінчення конфліктів необхідні значні інвестиції для відновлення інфраструктури. Це може включати ремонт доріг, відновлення готелів, створення нових туристичних об'єктів та інше.

Розвиток цифрових технологій може допомогти туристам отримувати актуальну інформацію про безпеку, планувати подорожі та замовляти послуги онлайн. Це включає використання мобільних додатків, онлайн-платформ та соціальних мереж. В умовах війни зростає популярність віртуальних турів та онлайн-екскурсій. Це дозволяє людям досліджувати нові місця, не наражаючись на ризик.

Зростає кількість туристів, які приїжджають з метою волонтерської допомоги та підтримки місцевого населення. Це може включати участь у гуманітарних проектах, допомогу в реконструкції та інші види підтримки.

Міжнародні організації та інші країни можуть надавати підтримку туристичній галузі в зонах конфлікту. Це може включати фінансову допомогу, експертні консультації та інші форми підтримки. Туризм може стати інструментом культурної дипломатії, сприяючи зміцненню міжнародних зв'язків та розуміння між народами.

Міжнародні організації та інші країни можуть надавати підтримку туристичній галузі в зонах конфлікту. Це може включати фінансову допомогу, експертні консультації та інші форми підтримки. Наприклад, міжнародні фінансові інституції, такі як Світовий банк або Міжнародний валютний фонд, можуть надавати кредити та гранти для відновлення туристичної інфраструктури. ООН та інші міжнародні організації можуть забезпечити експертні консультації з питань відновлення та розвитку туризму, а також організувати тренінги та семінари для місцевих спеціалістів.

Культурна дипломатія також відіграє важливу роль у підтримці туризму під час конфліктів. Туризм може стати інструментом для зміцнення міжнародних зв'язків та сприяння розумінню між народами. Культурні обміни, міжнародні фестивалі, виставки та інші події можуть допомогти зберегти інтерес до регіону та підтримати його культурну спадщину. Такі заходи можуть не лише залучати туристів, але й сприяти відновленню позитивного іміджу країни на міжнародній арені.

Підтримка міжнародних організацій та інших країн може включати:

1. Фінансова допомога:
  - Гранти та кредити на відновлення туристичної інфраструктури.
  - Фінансування маркетингових кампаній для залучення туристів.
  - Інвестиції в розвиток нових туристичних продуктів та послуг.
2. Експертні консультації:
  - Консультації з питань відновлення туристичних об'єктів.
  - Підтримка у створенні стратегій розвитку туризму в умовах конфлікту та після його завершення.
    - Проведення тренінгів та семінарів для місцевих фахівців.
3. Культурна дипломатія:
  - Організація міжнародних культурних подій та фестивалів.
  - Підтримка програм культурного обміну.
  - Просування культурної спадщини регіону на міжнародному рівні.

Міжнародна підтримка може суттєво сприяти відновленню та розвитку туризму в зонах конфлікту, допомагаючи зберегти економічну стабільність та культурну ідентичність регіонів.

Розвиток туризму в умовах війни є складним завданням, що вимагає комплексного підходу та тісної співпраці між урядами, туристичними організаціями, місцевими громадами та міжнародними партнерами. Важливо знаходити нові рішення та адаптуватися до змін, щоб зберегти туристичний потенціал та забезпечити сталий розвиток галузі навіть в умовах конфліктів.

1.2. Роль туризму для територій, що перенесли воєнний конфлікт

З початком повномасштабного вторгнення українці майже забули про туризм. Замість того, щоб подорожувати, вони змушені виїжджати за кордон. Тим не менш, туристичний сектор української економіки вижив, і є всі шанси, що наша країна стане популярною дестинацією після завершення бойових дій.

Війна вплинула на туристичну галузь ще до 24 лютого, яка тільки почала набирати обертів після двох років антипандемічних обмежень.

Першим сигналом стала відмова західних авіакомпаній літати в Україну. За цим послідували побоювання щодо польотів авіаційних страхових компаній в українському небі, які врешті-решт були заборонені.

Наразі ЗМІ рясніють оптимістичними прогнозами щодо розвитку туристичної галузі після перемоги у війні. Для цього, безумовно, є передумови для нашої країни. Україна має багато туристичних ресурсів, і світ зараз зацікавлений в Україні.

Але водночас важливо розуміти, що все залежить від швидкості відновлення інфраструктури та загального рівня життя в Україні. Це вплине як на в'їзний, так і на виїзний туризм. Війна, яка зараз відбувається в Україні, не має аналогів у сучасній європейській історії, щоб провести правильну аналогію та оцінити можливий вплив на туристичний сектор.

Цікаво, що активні бойові дії не завадили хасидам відсвяткувати Рош га-Шана в Умані у 2022 році. Так, Умань відвідали 23 000 паломників, що вдвічі більше, ніж очікувала влада. Для прикладу, під час епідемії коронавірусу у 2020 році на свято приїхало 2 500 осіб, а у 2021 році - 30 000.

Вже зараз спостерігаються певні тенденції у відновленні українського туризму. Туристи часто цікавляться санаторіями та іншими подібними варіантами, які дозволяють їм відновити свій спокій якомога далі від вибухів та авіанальотів. Зростає попит на індивідуальні подорожі та сімейний відпочинок. Натомість групові тури стають менш популярними. Наявність електрики, води, телекомунікацій та даху над головою є пріоритетною вимогою до готелів і хостелів. Українці бронюють тури переважно в останню хвилину.

Часто наводять приклад Хорватії, яка після війни стала дуже популярним туристичним напрямком. Однак важливо пам'ятати, що бойові дії там не були настільки руйнівними, як ті, що ми переживаємо сьогодні.

Ще одним важливим фактором є здатність післявоєнної України розпочати масштабну маркетингову кампанію на зовнішніх ринках, яка б змінила сприйняття її країни з місця бойових дій на безпечну дестинацію.

Майбутня програма відбудови, яка зараз обговорюється урядом, також повинна включати туризм. Крім того, важливо вже сьогодні розпочати переговори зі світовими готельними мережами, щоб залучити їх до входження в Україну та розробити стратегію післявоєнного розвитку. Тільки плануючи заздалегідь, ми зможемо реально скористатися тим, що інтерес до України все ще високий, а бойові дії нарешті закінчилися.

Відновлення туристичної галузі України потребуватиме великої роботи та зусиль. Кроки для відновлення туристичної галузі в нашій країні потрібно робити вже сьогодні.

Тим не менш, туристична галузь України адаптувалася до ситуації війни і поступово перейшла до інших форм. Сьогодні замість іноземних туристів з країн ЄС та Близького Сходу готелі приймають іноземних дипломатів,

громадських активістів, журналістів з усього світу та різноманітних волонтерів. Наприклад, лише у 2022 році в Україну в'їхало майже два мільйони іноземців, мільйон з яких опинилися в розпал повномасштабного російського вторгнення.

Регіони, які найменше постраждали від війни, відновлюватимуться найшвидше. Водночас, туризм у звільнених містах має унікальні особливості. Туристичні маршрути потрібно розробляти з урахуванням місць пам'яті та трагедії. Після закінчення війни багато туристів захочуть побачити місця, де проходили бойові дії. Ці місця мають стати частиною українського меморіального туризму, а будь-які атракціони мають бути заборонені.

Крім того, розвиток туризму в післявоєнний період має відбуватися на національно-патріотичних засадах. Це пов'язано з тим, що там, де існує пряма загроза денаціоналізації та втрати національної незалежності, розвиток туризму в післявоєнний період має ґрунтуватися на національно-патріотичному вихованні.

Існує нагальна потреба переглянути те, що було зроблено до цього часу. Після цього необхідно запровадити системні заходи, спрямовані на посилення патріотичного виховання не лише для дітей та молоді, а й для дорослого населення. Для розвитку міжнародного туризму це буде можливість продемонструвати відчуття українцями національних та європейських цінностей.

Таким чином, повномасштабна війна Росії проти України на даному етапі матиме вкрай негативний вплив на розвиток туристичної галузі України. Однак, нові можливості для розвитку туристичної галузі України, як всередині країни, так і за її межами, мають відкритися з огляду на досвід, який країна отримала, пройшовши випробування війною.

1.3. Досвід окремих країн світу щодо розвитку туризму в умовах війни та у післявоєнний період

Внаслідок тривалої військової агресії Росії Україна зазнала масштабних втрат, проте криза торкнулася всіх. На тлі жахливих військових злочинів, скоєних агресором, загибелі мирного населення, гуманітарної катастрофи, втрати мільйонів наших співгромадян даху над головою та засобів до існування деякі політичні, економічні та екосистемні питання відійшли на другий план. Однак ми маємо повернутися до цих питань, щоб сформуванню наукової основи для відновлення економіки та екосистемного потенціалу України, які у майбутньому стануть запорукою сталого розвитку нашої держави та європейської та євроатлантичної інтеграції.

У роки війни туристично-рекреаційний потенціал зазнав значних втрат. Криза набула системного характеру у зв'язку зі збитками, завданими не тільки людям та майну підприємств, розташованих на окупованих територіях та в зонах бойових дій. Природні та рекреаційні ресурси, об'єкти культурно-історичної спадщини, туристична інфраструктура були знищені, присвоєні чи викрадені супротивником. Внаслідок війни туристичні потоки скоротилися, а потенціал внутрішнього туризму залишається обмеженим через мінування великих територій, постійну загрозу нових ударів, у тому числі з півночі, та регулярний ракетний обстріл.

Формування сценаріїв розвитку туристично-рекреаційного потенціалу держав, що знаходяться на порозі війни, традиційно ускладнено. Можливі кризи, політична нестабільність, значна мілітаризація економіки, посилення бюрократії у сфері перетину кордонів, зміна курсу валют та інші супутні чинники негативно впливають на туризм держав, залучених до геополітичних конфліктів. Туристи відмовляються відвідувати країну, у яких проводяться навчання чи ведуться активні бойові дії, навіть якщо вони локалізовані у межах певного регіону. Загроза військових дій на території держави негативно впливає на її імідж безпеки, що за відсутності іміджевої стратегії може призвести до кризи в'їзного туризму.

З метою відновлення туристично-інвестиційної привабливості туристично- рекреаційної галузі України першочерговим завданням є

розробка довгострокової стратегії у цьому напрямку з урахуванням досвіду країн, які у повоєнний період відновили та збільшили власний туристично-рекреаційний потенціал.

Ситуація з туристичною галуззю нашої країни виглядає досить песимістично.

Однак є надія, що вона почне відроджуватися після завершення конфлікту. Про це свідчить досвід деяких країн, які пережили війну і вивели туризм на новий рівень. Це такі країни як Хорватія, Ізраїль, Грузія та інші. Коротка характеристика наведена у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Досвід окремих країн світу щодо розвитку туризму в умовах війни та у післявоєнний період

Країна	Період війни/конфлікту	Вплив конфлікту	Післявоєнні заходи
Хорватія	1991-1995 (Балканські війни)	Руйнування інфраструктури, втрата туристів	Відновлення інфраструктури, маркетинг та ребрендинг, екологічний туризм, міжнародна допомога
Грузія	2008 (війна з Росією)	Руйнування інфраструктури, зниження туристичних потоків	Відновлення інфраструктури, міжнародна допомога, маркетинг та ребрендинг, розвиток нових туристичних маршрутів
Ізраїль	Тривалі конфлікти з моменту заснування (1948)	Постійна загроза насильства та терористичних атак	Сильна безпекова система, просування історичного та релігійного туризму, розвиток внутрішнього туризму, інновації у сфері безпеки
Колумбія	1960-2016 (збройний конфлікт)	Нестабільність та насильство, знищення інфраструктури	Покращення безпеки, маркетингові кампанії, розвиток нових напрямків туризму, партнерства з приватним сектором
Камбоджа	1975-1979 (режим червоних кхмерів)	Руйнування країни, геноцид, зниження туристичних потоків	Відновлення культурної спадщини, міжнародна допомога, розвиток культурного туризму, навчання персоналу

Джерело: складено автором за [15,27]

Аналіз сучасних стратегічних підходів до відновлення туристично-рекреаційного потенціалу розпочнемо з досвіду Хорватії. Сфера туризму у країні практично перестала функціонувати 1990-ті роки під час війни. Після закінчення війни почалася досить широка PR-кампанія держави та

запровадження низки туристичних нововведень. Ключовою перевагою для просування було обрано природно-рекреаційний потенціал. Завдяки наявності географічних особливостей – сотень островів вдалося забезпечити приплив туристів, які раніше знали лише про існування грецьких островів.

Хорватські пляжі почали отримувати «блакитні прапори» як свідчення екологічності та чистоти. Публікації про локації пляжів у Хорватії почали з'являтися у закордонних виданнях, пізніше, у міру розвитку інформаційних та комунікаційних технологій, до процесу просування підключилися блогери та соціальні мережі. Завдяки добре збудованій післявоєнній стратегії інтерес до країни стали виявляти великі круїзні компанії, а також міжнародні туроператори та відомі мережеві готелі. Стрімкий розвиток туризму вплинув на хорватську економіку, нині понад десять мільйонів відвідувачів щорічно приносять значний прибуток країні, створюючи близько 15 % ВВП Хорватії.

Як інші приклади розглянемо досвід Кіпру, Ізраїлю та Грузії. Кіпр став одним із найпопулярніших центрів для туристів після закінчення міжетнічного конфлікту між громадами Греції та Туреччини. Стратегія просування туризму Кіпру була аналогічна стратегії Хорватії та передбачала виявлення ключових туристичних переваг, а отже, їх активну, масовану рекламу в інформаційному просторі інших країн.

Досвід Ізраїлю є важливим і для України, яка, незважаючи на постійну війну з Палестиною, досі зберігає статус туристичної країни. Особливість того, що туристичний бізнес Ізраїлю повністю адаптувався до ситуації постійної загрози воєнного конфлікту. Тим не менш, кожна швидкоплинна війна, така як війна в Газі в травні 2021 року, позбавляла країну приблизно 0,5% річного зростання національної економіки. Галузі економіки значно недоотримують доходи; і туризм зазнає особливих втрат.

Під час 50-денної війни в Газі (найтривалішій із трьох воєн з 2009 року) туристичний бізнес Ізраїлю втратив кожного четвертого потенційного туриста та понад півмільярда доларів доходу. Проте акцент на медичному та

паломницькому туризмі, а також кампанія у ЗМІ щодо заходів безпеки стали драйверами швидкого відновлення позицій Ізраїлю на ринку міжнародного туризму.

Досвід Грузії є прикладом конкретної антикризової стратегії оновлення туристичної галузі після закінчення збройного конфлікту. Слід зазначити, що російсько-грузинський військовий конфлікт 2008 негативно позначився на всіх галузях економіки Грузії, проте найбільші втрати спостерігалися в сегменті подорожей, гостинності та туризму.

Після війни загальний в'їзний туризм збільшився на 23% порівняно з попереднім роком і становив понад 1,3 мільйона іноземних відвідувачів завдяки впровадженню стратегічного планування у туристичній галузі. До початку конфлікту про туристичний потенціал Грузії знали лише 2-3% населення світу, але незабаром після закінчення війни в Грузії спостерігалось зростання турпотоків та впізнаваність у міжнародному туристичному просторі.

Колумбія протягом багатьох десятиліть страждала від збройного конфлікту, що тривав з 1960-х років до 2016 року. Конфлікт між урядом Колумбії, лівими партизанами (зокрема FARC) і правими парамілітарними групами значно вплинув на безпеку та стабільність у країні, що відлякувало туристів і завдавало шкоди туристичній інфраструктурі.

Нестабільність, насильство і часті викрадення туристів створювали образ небезпечної країни. Це призвело до значного скорочення кількості міжнародних туристів і зменшення внутрішніх туристичних потоків. Зруйнована інфраструктура і постійні бої також обмежували доступ до багатьох природних і культурних пам'яток.

Однією з ключових ініціатив уряду було покращення безпекової ситуації в країні. Після підписання мирної угоди з FARC у 2016 році рівень насильства значно знизився, що дозволило відновити довіру міжнародної спільноти до безпечності подорожей до Колумбії.

Колумбія інвестувала значні кошти у маркетингові кампанії, спрямовані на ребрендинг країни як безпечного та привабливого туристичного напрямку. Кампанії зосереджувалися на культурних, природних і історичних багатствах країни, підкреслюючи її унікальність та різноманітність.

Важливим аспектом відновлення туризму стало створення та промоція нових туристичних маршрутів. Зокрема, активно розвивалися напрямки екотуризму, культурного туризму та пригодницького туризму. Національні парки, віддалені села і історичні міста стали привабливими для туристів, які шукають нових вражень.

Уряд активно залучав приватні інвестиції для розвитку туристичної інфраструктури. Це включало будівництво нових готелів, ресторанів, туристичних центрів та інших об'єктів, необхідних для обслуговування туристів.

Камбоджа пережила один з найжорстокіших періодів своєї історії під час режиму червоних кхмерів (1975-1979), який призвів до масових вбивств та руйнування країни. Післявоєнний період був дуже важким, але країні вдалося поступово відновити туристичну індустрію.

Режим червоних кхмерів спричинив масові вбивства та геноцид, знищення інфраструктури та культурних пам'яток. Ці події викликали значний страх у міжнародної спільноти, що відлякувало туристів і призводило до зниження туристичних потоків.

Відновлення та збереження культурної спадщини стало одним з основних напрямків діяльності уряду. Ангкор Ват, один з найбільших храмових комплексів світу, став символом відродження Камбоджі і основним туристичним об'єктом. Відновлення та підтримка інших історичних місць також мали велике значення.

Камбоджа отримувала значну міжнародну допомогу для відновлення туристичної інфраструктури та розвитку туризму. Міжнародні організації та інші країни надавали фінансову та технічну підтримку, сприяючи реконструкції важливих об'єктів та поліпшенню умов для туристів.

Камбоджа активно просувала культурний туризм, пропонуючи туристам відвідування історичних та культурних пам'яток, музеїв та меморіалів, присвячених подіям режиму червоних кхмерів. Це допомогло не лише залучити туристів, але й підвищити обізнаність про трагічну історію країни.

Інвестиції в навчання та підготовку кадрів у туристичному секторі були важливими для підвищення якості послуг. Програми з навчання гідів, менеджерів готелів та інших спеціалістів сприяли покращенню туристичної інфраструктури та обслуговування гостей.

Таким чином, досвід Колумбії та Камбоджі демонструє, що відновлення туризму після конфліктів є можливим завдяки комплексному підходу, який включає покращення безпеки, маркетингові кампанії, розвиток нових напрямків туризму, міжнародну допомогу та навчання персоналу. Ці країни змогли подолати наслідки конфліктів та створити привабливі умови для туристів, що сприяло економічному розвитку та відновленню національної гордості.

Стратегія загального просторового розвитку України має передбачати реорганізацію економічного простору для створення та розвитку перспективних центрів економічного розвитку та зростання, демонстрації економічного потенціалу територій, розвитку людського капіталу. Важливою умовою екологічного відновлення безпеки туристично-рекреаційного потенціалу є подолання інфраструктурних обмежень розвитку регіонів, що матиме вирішальне значення для розширення географії внутрішнього, а в перспективі та в'їзного туризму.

Висновки до 1 розділу

В умовах війни розвиток туризму стає складним і багатограним процесом, що потребує адаптації до нових реалій та впровадження інноваційних підходів. Воєнні конфлікти суттєво знижують кількість туристів через високий ризик насильства, терористичних атак та інших небезпек, що робить регіони конфліктів непривабливими для відвідувачів. Це призводить

до значних втрат доходів для місцевих бізнесів та збільшення безробіття. У відповідь на це туристичні компанії починають орієнтуватися на внутрішній туризм, розробляючи нові маршрути в безпечних регіонах, що допомагає частково компенсувати втрати та підтримувати місцеву економіку.

Уряди та туристичні організації змушені адаптувати свої стратегії, включаючи розробку нових маркетингових кампаній, забезпечення актуальною інформацією про безпеку та підтримку соціально відповідальних ініціатив. Військові дії також можуть призводити до значних руйнувань інфраструктури, що потребує значних інвестицій для відновлення. Міжнародна підтримка у вигляді фінансової допомоги, експертних консультацій та культурної дипломатії є важливим фактором для збереження туристичного потенціалу регіонів, постраждалих від конфліктів. Розвиток цифрових технологій та популяризація віртуальних турів також сприяють підтримці інтересу до подорожей, дозволяючи людям досліджувати нові місця без ризику для безпеки.

Війна в Україні завдала значної шкоди туристичній галузі, руйнуючи інфраструктуру, зменшуючи туристичні потоки та створюючи загрозу для безпеки туристів. Проте досвід інших країн, таких як Хорватія, Грузія, Ізраїль, Колумбія та Камбоджа, показує, що навіть після серйозних конфліктів можливе відновлення туристично-рекреаційного потенціалу через системні зусилля та стратегічний підхід.

Основні кроки для відновлення туристичної галузі в Україні мають включати розробку довгострокової стратегії відновлення, забезпечення безпеки, залучення міжнародної допомоги, активні маркетингові кампанії та ребрендинг країни. Важливим є також розвиток нових туристичних напрямків, таких як екотуризм та культурний туризм, і підготовка кваліфікованого персоналу для туристичного сектора.

Відновлення та збереження культурної спадщини, інвестиції у відновлення інфраструктури та міжнародна співпраця можуть суттєво сприяти відновленню туристичної привабливості України. Застосування комплексного

підходу на основі досвіду інших країн дозволить створити безпечні та привабливі умови для туристів, що сприятиме економічному розвитку та зміцненню національної гордості.

РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Загальна характеристика розвитку національної туристичної індустрії в Україні

Розвиток національної туристичної індустрії в Україні за останні три роки був під впливом декількох важливих чинників, включаючи пандемію COVID-19, військовий конфлікт та економічні виклики.

Пандемія COVID-19 суттєво вплинула на туристичну індустрію в Україні. З початком пандемії багато країн ввели жорсткі обмеження на міжнародні подорожі, що призвело до різкого скорочення кількості іноземних туристів. За даними Державного агентства розвитку туризму, в 2020 році кількість іноземних туристів скоротилася на 75% порівняно з попереднім роком. Внутрішній туризм почав набирати популярність, оскільки українці стали більше подорожувати всередині країни, обираючи місця, які були менш відомі раніше. Це включало Карпати, Закарпаття, Одесу, Київ та Львів. Водночас, готелі та інші туристичні об'єкти впровадили нові санітарні та гігієнічні норми, щоб забезпечити безпеку туристів, що допомогло відновити довіру до подорожей всередині країни.

Туризм в Україні, незважаючи на складні обставини, пов'язані з війною, зміг адаптуватися та перелаштуватися на нові формати діяльності. Замість традиційних іноземних туристів з ЄС або Близького Сходу, у готелях тепер розміщуються інші категорії гостей. До них належать закордонні дипломати, громадські активісти, журналісти відомих світових видань, а також волонтери з різних країн. Це нове обличчя туристичної індустрії допомагає готелям та іншим закладам розміщення залишатися на плаву в умовах кризи.

За даними Державної прикордонної служби, у 2022 році в Україну в'їхало майже 2 мільйони іноземців, з яких близько мільйона прибули вже під час повномасштабного вторгнення російської федерації. Це свідчить про

значний інтерес міжнародної спільноти до ситуації в Україні та бажання надавати підтримку різними способами.

Цікаво зазначити, що навіть активні бойові дії не завадили хасидам відзначити єврейське свято Рош га-Шана в Умані у 2022 році. Незважаючи на небезпеку, 23 тисячі паломників приїхали до міста, що вдвічі перевищило очікування місцевої влади. Для порівняння, під час пандемії коронавірусу у 2020 році на свято прибуло лише 2,5 тисячі паломників, а у 2021-му – 30 тисяч. Це показує, що релігійні традиції та віра залишаються важливими навіть у складні часи, і що міжнародні паломники готові ризикувати, щоб дотриматися своїх звичаїв.

Водночас, велика кількість внутрішньо переміщених осіб створила нові виклики для туристичної індустрії, але також стимулювала розвиток послуг та інфраструктури в безпечних регіонах. Туристичні напрямки в західній Україні, такі як Львів та Закарпаття, стали більш популярними, оскільки вважалися більш безпечними.

У процесі відновлення туризму в Україні вже зараз спостерігаються певні тенденції, які формують нові умови та потреби туристів. Однією з головних тенденцій є зростання інтересу до оздоровчого відпочинку в санаторіях та подібних закладах, де можна знайти спокій і відпочинок далеко від вибухів та повітряних тривог. Такі місця пропонують безпечне середовище та можливість відновлення фізичного і психічного здоров'я.

Також спостерігається зростання попиту на індивідуальні та сімейні подорожі, тоді як групові тури стали менш популярними. Туристи надають перевагу особистому або сімейному відпочинку, що дозволяє уникнути великих скупчень людей і підвищити рівень безпеки.

Пріоритетними вимогами до готелів, хостелів та інших закладів розміщення стали наявність світла, води, стабільного зв'язку та укриття. Ці умови є критично важливими для забезпечення комфорту та безпеки туристів під час їхнього перебування.

Ще однією характерною рисою сучасного туризму в Україні є тенденція бронювання турів в останній момент, часто "на завтра". Це пояснюється неможливістю планування подорожей заздалегідь в умовах повномасштабної війни, коли ситуація може змінюватися щодня.

Ринок туристичних послуг уже зараз починає обговорювати питання повоєнного відродження галузі. За словами Катерини Артюх з «Join UP!», найшвидше відновлюватимуться ті регіони, що найменше постраждали від війни. Водночас туризм у звільнених містах матиме свої особливості. Екскурсійні маршрути у цих містах доведеться планувати з урахуванням місць пам'яті та трагедій, що стали частиною історії України. Ці локації повинні стати осередками меморіального туризму, а розміщення будь-яких атракціонів на них має бути забороненим, щоб зберегти пам'ять про трагічні події та вшанувати загиблих.

Економічна нестабільність, спричинена пандемією та військовим конфліктом, призвела до інфляції та зростання цін на туристичні послуги. Це вплинуло на доступність туризму для багатьох місцевих жителів. Проте, незважаючи на ці труднощі, уряд та приватний сектор продовжують інвестувати в розвиток туристичної інфраструктури. Наприклад, у 2023 році було завершено декілька великих інфраструктурних проєктів, таких як нові готелі та оновлення транспортної мережі в туристично привабливих регіонах.

Воєнний стан у країні суттєво скорочує або зовсім обриває в окремих регіонах країни туристичні потоки, вимагає перепрофілювання діяльності багатьох туристичних агенцій, перенесення їх локації на безпечні території. Окреме питання – гальмування інвестицій у галузь, призупинення розвитку туристичної інфраструктури, що має негативні наслідки для повоєнного відновлення країни. Тому нині треба звернути увагу на теорії конфліктів, управління ризиками та кризами. Ми вважаємо виправданими дії Уряду щодо уваги та підтримки сфери туризму в сучасних умовах. Зокрема, про це свідчить виступ керівниці Державного агентства розвитку туризму (ДАРТ) на 25-й асамблеї UNWTO Мар'яни Олеськів, що відбулася 16-20 жовтня 2023 року.

Крім того, дуже важливим моментом у сучасних умовах є соціальна відповідальність представників туристичного бізнесу. Варто пам'ятати, яку роль у волонтерській роботі відігравали й відіграють саме представники вітчизняного туристичного бізнесу та яке велике значення мали їхні особисті контакти з міжнародними партнерами, які логістично охоплювали саме міжнародні туристичні потоки (в'їзні і виїзні). Тому, за нашим переконанням, дослідження у сфері туризму, зокрема міжнародного, ми маємо проводити заради пошуку нових, інноваційних форм турбізнесу, адаптованих до сучасних умов, а також піднесення іміджу країни

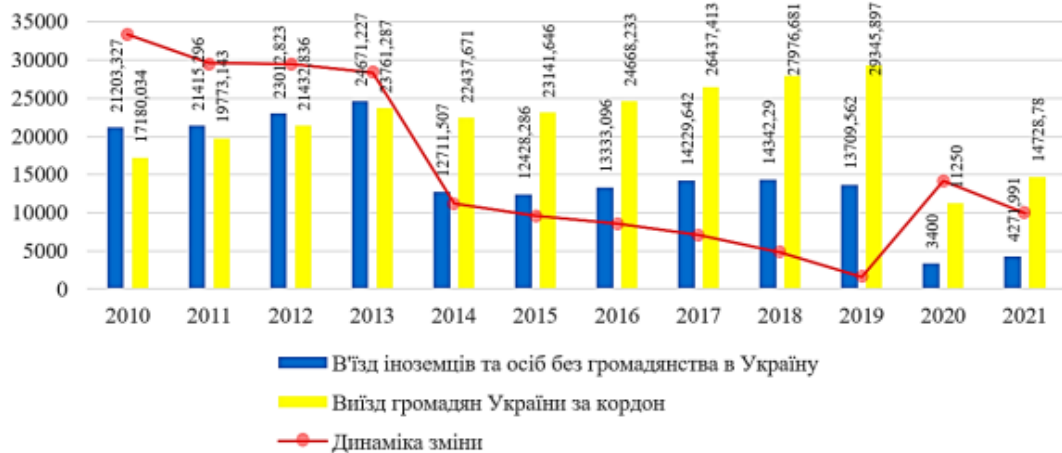
Найшвидші темпи розвитку міжнародного туризму досягнуті переважно в країнах, де створені відповідні економічні та організаційні умови. Причому такими «туристичними магнітами» стають як найбільш розвинуті країни світу, так і слаборозвинуті в економічному сенсі країни, але у яких туризм стає першим пріоритетом для підтримки владою (Шрі-Ланка, Індія, Таїланд, Індонезія, Єгипет, Туніс, Бахрейн, багато острівних держав тощо). В Україні в довоєнні часи зростання попиту на туристичні послуги та динамізм сучасної економіки зумовили виникнення та загострення надзвичайної конкуренції на міжнародному туристичному ринку [1].

Для розвитку міжнародного туризму потрібні певні умови та розвинена матеріально-технічна база. Оцінюючи конкурентоспроможність країни на міжнародному туристичному ринку, слід брати до уваги такі чинники: стан політико-правової бази країни для регулювання міжнародного туризму, тенденції бізнес-середовища та розвитку туристичної інфраструктури, ресурсний потенціал [2; 3].

Міжнародний туристичний потік (турпотік) охоплює туристів, які безперервно перебувають у країні протягом певного періоду, або туристів, які виїжджають за кордон. Міжнародні туристичні потоки залежать від низки факторів глобальної безпеки, які можуть загрожувати індустрії туризму, включаючи геополітичну нестабільність у різних країнах (політичні перевороти, теракти, військові конфлікти) [4].

Збільшення в'їзних туристичних потоків у довоєнні часи засвідчувало надзвичайну туристичну привабливість України для туристів з інших країн. Це і в майбутньому допоможе туристичному бізнесу відновитися, створити десятки тисяч робочих місць і вийти на міжнародний туристичний ринок ще з більшою конкурентоспроможністю. Так, нагадаємо, що протягом 2000- 2013 рр. Україна щорічно приймала приблизно 25 млн іноземних туристів, увійшовши до 10 найкращих туристичних напрямків світу та ставши впливовою країною в прийомі міжнародних туристів.

У 2014 році у зв'язку з початком російсько-української війни та низкою її негативних наслідків структура та обсяги міжнародних туристичних потоків в Україну зазнали кардинальних змін. Про це свідчить аналіз статистичних даних Всесвітньої туристичної організації ООН та Держприкордонслужби (рис. 2.1).

Рис. 2.1. В'їзні та виїзні туристичні потоки у 2010-2021 рр. в Україні

Джерело: [5; 6; 7].

Починаючи з 2014 року міжнародні туристичні прибуття значно зменшилися через політичну напругу в країні, анексію Криму та негативні зміни в регіональній структурі туризму, спричинені подіями на сході та півдні України [8]. Зокрема, анексія Криму призвела до втрати близько 30 % туристично-рекреаційного потенціалу відпочинку, а деякі іноземні туристи,

які надають перевагу відпочинку на морі, були змушені обирати інші країни або просто відмовитися від такого виду відпочинку [9].

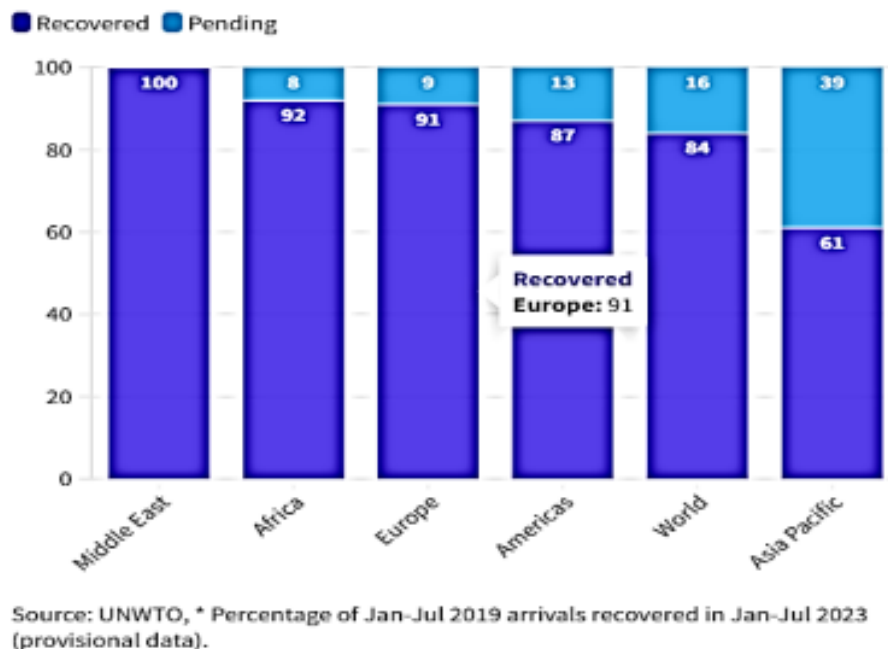
Як засвідчують дані рис. 1, з 2010 по 2013 рік кількість міжнародних туристів стабільно зростала, тоді як у 2014 році кількість в'їзних туристів скоротилася на 48,5 %, а кількість виїзних лише – на 5,6 %. На наш погляд, уже на той час потрібно було б більш серйозно ставитись до таких сигналів як представникам влади й туристичного бізнесу, так і науковцям.

У 2015 році ситуація ще більше погіршилася: кількість іноземних туристів, які відвідали Україну, досягла рекордно низького рівня (рис. 1). Проте поліпшилася ситуація з виїзним туризмом, кількість подорожуючих з України зросла на 3,14 %. З 2016 по 2019 рік ситуація з міжнародними туристичними потоками дещо покращилася, особливо з доходами від виїзного туризму, які зросли порівняно з попередніми роками на: 6,60 % у 2016 році, 7,17 % у 2017 році та 5,82 % у 2018 році, у 2019 рік – 4,89 %. Кількість виїзних туристів досягла і шю2018 році.

У 2019 році чисельність приїздів знову скоротилася на 4,41 %, так і не досягнувши рівня початку російсько-української війни, але це вже була інша сумна історія – вплив пандемії на скорочення туристичних потоків. Загалом різниця між кількістю в'їзних і виїзних туристів пояснюється величезним розривом, який виник у 2014 році, коли кількість в'їзних туристів досягла рекордно низького рівня. Отже, справедливо стверджувати, що початок російськоукраїнської війни у 2014 році та пов'язана з нею фінансова та геополітична криза призвели до змін у міжнародних туристичних потоках.

Нестабільна геополітична ситуація в Україні стала своєрідною «антирекламою» на ринку міжнародного туризму і відіграла першорядну роль у скороченні в'їзних туристичних потоків у цей період. Адже більшість туристів при виборі місця відпочинку враховують безпеку і стабільність країни. Також зменшився потік туристів із країн-окупантів. Якщо у 2013 році на Росію припадало 41,6 % вхідного трафіку туристичного потоку, то з 2014 року цей показник знизився до 18,6 % [10].

На структуру та обсяг туристичних потоків до України у 2020-2022 роках значною мірою вплинула світова криза, спровокована поширенням пандемії Covid-19 та карантинними обмеженнями. Тому простежити та проаналізувати через вплив російсько-української війни ситуацію цього періоду стає неможливим. Варто підкреслити, що повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року поставило під загрозу не лише українську індустрію туризму, а й індустрію міжнародного туризму, яка тільки почала оговтуватися від збитків, завданих пандемією Covid-19, зокрема в Європі (рис. 2.2.).

Рис. 2.2. Міжнародні туристичні прибуття: відсоток відновлення рівня 2019 року в січні-липні 2023 року (%)

Джерело: офіційний сайт UNWTO [5]

Індустрія туризму почала впевнено відновлюватися в січні 2022 року, але до березня 2022 року ймовірність повного зростання значно знизилася (рис. 2). За свідченням фахівців, війна в Україні змарнувала надії європейських країн на стрімке відновлення туризму після COVID-19 влітку 2022 р. за рахунок практично повної втрати потоку російських туристів через справедливі й виправдані обмеження європейських країн щодо Росії та її

громадян. Адже до того, як пандемія обірвала усталені міжнародні туристичні потоки, Росія посідала 11-е місце за величиною джерел надходження від туристів у світі, а Україна – 13-е місце [11; 12]. На основі даних ЮНВТО, на ці дві країни припало 75 млн туристів, або 5 % від загальної кількості туристів у світі [5].

Тому російсько-українська війна призвела до значного скорочення потоку міжнародних туристів, що зумовлено численними факторами, пов'язаними з війною, серед яких на першому місці – безпека туристів, яку сьогодні неможливо гарантувати в Україні.

Як підкреслювалось, російсько-українська війна, яка фактично почалася у 2014 році значно вплинула на міжнародний туризм і внутрішній туризм в Україні. Війна створила складну та часто небезпечну ситуацію в кількох регіонах України, зокрема у східній частині країни, включаючи Донецьк і Луганськ. Це призвело до зниження міжнародного туризму з кількох причин.

1. Побоювання щодо безпеки: конфлікт, що триває, викликає занепокоєння щодо безпеки мандрівників, особливо в районах, уражених конфліктом. Мандрівникам часто радять уникати цих районів, і це стримало багатьох туристів від відвідування України.

2. Негативне висвітлення в засобах масової інформації: війна отримала широке висвітлення в ЗМІ, часто гіпертрофічно зображуючи Україну як зону конфлікту. Цей негативний імідж перешкоджає потенційним туристам розглядати Україну як місце призначення відпочинку або подорожі.

3. Пошкодження інфраструктури: конфлікт призвів до пошкодження інфраструктури, зокрема транспортних мереж, готелів і культурних об'єктів. Це обмежило доступність послуг і зручностей для туристів у деяких районах.

4. Економічний вплив: війна негативно вплинула на економіку України, спричинивши ослаблення валюти та зростання вартості життя. Це зробило Україну менш доступним місцем для іноземних туристів.

5. Обмеження на подорожі: деякі країни видали рекомендації та обмеження на подорожі для своїх громадян, які мають намір подорожувати в

Україну. Ці поради можуть відбити бажання потенційних туристів відвідувати країну.

6. Сприйняття нестабільності: конфлікт, що триває, створив відчуття нестабільності в Україні, що може стати суттєвим стримуючим фактором для міжнародних туристів, які шукають мирні та стабільні напрямки.

7. Уповільнення маркетингових заходів та просування турпродуктів: через кризу спроможність України рекламувати себе як туристичний напрямок була обмежена. Зменшилися інвестиції в просування та розвиток туризму, що зробило його менш помітним для потенційних мандрівників.

Хоча наслідки війни були переважно негативними, в Україні є території, особливо в західних і центральних областях, які залишаються відносно безпечними та привабливими для туристів. Такі міста, як Львів, Київ та Одеса, продовжують приваблювати туристів, які бажають досліджувати культурні та історичні надбання України, незважаючи на виклики. До речі, до таких міст належить і Чернігів, який сильно постраждав в період його облоги, проте цікавість до нашого міста з боку міжнародних туристів і партнерів є значна. І свідомством тому є численні міжнародні волонтерські організації і окремі громадяни інших країн, які протягом всього цього лихого для міста періоду особисто приїждять у Чернігів та область і допомагають їх відновленню. Важливо зазначити, що ситуація може змінюватися з часом, і ступінь впливу на міжнародний туризм в Україні також може змінюватися залежно від динаміки розвитку конфлікту та зусиль, які докладаються українським урядом і міжнародними організаціями для просування та розвитку туризму сектору.

Проте туристам слід бути в курсі поточної ситуації та вживати необхідних заходів, якщо вони хочуть відвідати Україну. І в цьому має допомогти солідарна та відповідальна позиція туроператорів і турагентів, які працюють в Україні, а також налагодженої підприємницької мережі надійних партнерів за кордоном, які зацікавлені у тому, щоб туристичні потоки з України й в Україну не припинялися. За визначенням фахівців: «визначень мережі в туристичній індустрії багато. Мережі як соціальні структури, що

дають змогу операторам малих фірм побудувати рівень довіри, необхідний для їх участі у розробленні місцевого туристичного продукту» [13, с. 2]. Але у будь-якому випадку – підприємницька мережа в турбізнесі – це спосіб для мобілізації відносин, ресурсів, навичок та накопиченого кола довірених осіб-партнерів членів такої мережі. А це особливо важливо для підтримки міжнародного туризму в Україні та забезпечення перспектив його розвитку в майбутньому.

В сучасних реаліях основними причинами і перешкодами розвитку туризму в Україні, як виїзного так і внутрішнього є [11]:

- воєнні дії на території України, що несуть небезпеку не лише для туристів, але і для всього населення України, особливо в місцях окупації та ведення активних бойових дій;

- втрата значної частини туристично-рекреаційних ресурсів (історичних пам'яток, пам'яток культури, архітектури, релігійно-туристичних об'єктів, природно заповідного та лікувальнооздоровчого фонду) у зв'язку із їх повним або частковим руйнуванням внаслідок бойових дій або із розміщенням в зонах окупації чи бойових дій;

- руйнування інфраструктури в районах проведення активних бойових дій (заклади розміщення, заклади харчування, заклади розваг тощо);

- закриття повітряного простору для цивільної авіації;

- порушення логістики на території України, що пов'язано або із руйнуванням шляхів сполучення або із розміщенням окупаційних військ на шляхах сполучення;

- розміщення окупаційних військ на території областей, що є важливими туристичними центрами в Україні;

- значна втрата трудових ресурсів, що пов'язано із виїздом персоналу за кордон, переміщенням персоналу в інші регіони України або задіянням персоналу у воєнних діях.

Війна внесла суттєві корективи в діяльність підприємств туристичної індустрії. Відновлення галузі доцільно здійснювати згідно з Указом

Президента від 21 квітня 2022 року № 266/2022 «Питання Національної ради з відновлення від наслідків війни», в якому розроблено План післявоєнного відновлення та розвитку України на найближчі 10 років [14]. Відповідно до наказу визначено основні проблеми, цілі, завдання у сфері туризму і курортів. Враховуючи цілі, які визначені на рівні держави, виникає потреба їх конкретизувати для відновлення діяльності туристичної індустрії з урахуванням туристичного потенціалу регіону, заподіяної шкоди та перспектив відбудови.

2.2. Аналіз впливу воєнних дій на туристичну індустрію

Стан індустрії туризму в постраждалому регіоні України суттєво погіршився після початку повномасштабної війни. Цей конфлікт мав негативний вплив на кількість туристів, які відвідують Україну, особливо в східних регіонах, що стали епіцентром подій. Зменшення туристичного потоку призвело до значного зниження доходів туристичних підприємств у цьому регіоні. Багато готелів та інших туристичних закладів припинили свою роботу або зменшили масштаби через різке зменшення попиту. Це викликало серйозні економічні труднощі для місцевого населення, багато з яких залишились без роботи.

З 2014 року туристична індустрія України, особливо у східних областях, стала відчувати значні втрати через початок російської окупації Криму. Крим був популярним напрямком для як внутрішніх, так і зарубіжних туристів. За даними Державної служби статистики України, кількість міжнародних туристів, що відвідували Україну, скоротилася з 14,2 мільйонів у 2013 році до 9,9 мільйонів у 2016 році, що становить 30% зменшення. Також дохід від туризму зменшився з 1,8 мільярда доларів у 2013 році до 1,2 мільярда доларів у 2016 році, що є спадом на 33%. Незважаючи на ці труднощі, в останні роки спостерігалися певні ознаки відновлення туристичної активності в Україні. У

2019 році кількість міжнародних туристів зросла до 13,4 мільйонів, а доходи від туристичної галузі досягли 2,6 мільярда доларів. Проте пандемія COVID-19 серйозно ускладнила відновлення туристичної галузі в усьому світі, включаючи Україну, призводячи до загального спаду активності в цій галузі.

У 2022 році кількість відвідувачів у Києві значно зменшилася порівняно з попередніми роками, що пояснюється агресією росії проти України. Попередньо до лютого 2022 року спостерігався стабільний ріст як іноземних, так і вітчизняних туристів. У першому півріччі 2021 року до столиці завітали близько 300 тисяч іноземних відвідувачів, але у аналогічний період 2022 року ця кількість скоротилася до 98 тисяч осіб. Дослідження показують, що протягом останніх років значну частину іноземних туристів, що відвідували Київ, склали громадяни таких країн, як Туреччина, США, Ізраїль, Польща, Німеччина, Індія, Азербайджан, Франція та Італія, що становило близько 60% від загальної кількості іноземних відвідувачів столиці з туристичною метою.

У першому півріччі 2022 року надходження коштів до місцевих бюджетів від туристичної сфери відчутно зменшилися. Наприклад, бюджет столиці Києва отримав 24,1 мільйона гривень туристичного збору, що є значним спадом порівняно з 76 мільйонами гривень у першому півріччі 2021 року. Це зменшення сталося через початок повномасштабної війни з країною-агресором. Станом на 27 вересня 2022 року бюджет столиці склав 30,5 мільйона гривень, що є дуже низьким показником з точки зору надходжень до місцевого бюджету [4].

Згідно з розрахунками Державного агентства розвитку туризму, суттєво зменшилися податкові надходження до державного бюджету України від туристичної галузі через війну. У 2022 році сплачено 1 мільярд 551 мільйон 182 тисячі гривень податків, що становить на 31% менше, ніж у 2021 році, коли до бюджету надійшло 2 мільярди 231 мільйон 860 тисяч гривень. Загальна кількість платників податків у туристичній сфері за рік зменшилася на 17%.

Отже, спостерігається значне зниження надходжень податків від різних видів туристичної діяльності у 2022 році порівняно з попереднім роком.

Винятком є лише об'єкти інших засобів тимчасового розміщування, де спостерігається зростання на 45,9%. За іншими видами класифікації у туристичній сфері спостерігається зменшення надходжень від 26,7% до 57% у порівнянні з 2021 роком.

(табл. 2.1.).

Таблиця 2.1.

Надходження податків від туристичної галузі в Україні за 2022 р

Об'єкти оподаткування	Надходження податків за 2022 р., тис. грн	Надходження податків в 2022 р. порівняно з 2021р., %
Діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщення	898 381,44	-30,3
Діяльність туристичних агентств	204 795,22	-26,7
Діяльність туристичних операторів	167 858,10	-35,2
Діяльність засобів розміщування на період відпустки та іншого тимчасового проживання	141 163,66	-57
Діяльність інших засобів тимчасового розміщування	137 394,00	+45,

Джерело: [25]

У 2022 році значна частина податкових надходжень до державного бюджету була сплачена готелями та іншими засобами тимчасового розміщення, яка склала 898 мільйонів гривень. Ця сума на 30% менша порівняно з 2021 роком, коли було сплачено 1 мільярд 288 мільйонів гривень. Зафіксовано зростання сплаченого податку на 46% від діяльності гуртожитків та пансіонатів, які надавали тимчасове притулок для людей, які змушені були покинути свої домівки через війну. Частка податкових надходжень від діяльності дитячих таборів відпочинку, турбаз та кемпінгів зменшилася на 57% - у 2022 році було сплачено 141 мільйон гривень податку, у порівнянні з 328 мільйонами гривень у 2021 році. Від діяльності туристичних операторів податкові внески до державного бюджету зменшилися на 35%, становлячи 167

мільйонів 858 тисяч гривень у 2022 році, у порівнянні з 259 мільйонами 5 тисяч гривень у 2021 році. Доходи від діяльності туристичних агентств у 2022 році також зменшилися на 27%, до 204 мільйонів 795 тисяч гривень, порівняно з 279 мільйонами 265 тисяч гривень у 2021 році.

За даними Державного агентства розвитку туризму, приріст надходжень на 45% від діяльності пансіонатів та гуртожитків був пов'язаний з тим, що у 2022 році ці заклади використовувалися як тимчасовий притулок для внутрішньо переміщених осіб, які змушені були залишити свої домівки через бойові дії. Таким чином, саме ця специфічна ситуація призвела до зростання доходів у цьому сегменті туристичної індустрії.

Проте, у 2023 та 2024 роках загальна ситуація в туристичній галузі не покращилася. Галузь у середньому скоротилася на третину у порівнянні з початком 2022 року. Зокрема, за перші три місяці 2023 року податкові надходження з туристичної галузі зменшилися на 29%, що свідчить про значне зниження економічної активності у цьому секторі. Також, кількість компаній, які працюють у сфері туризму, скоротилася на 34%, що вказує на значні труднощі, з якими стикаються підприємства цієї галузі в умовах поточної кризи.

Рис. 2.3. Відсоткова частка надходжень до державного бюджету України кожного КВЕД у галузі туризму

Джерело: [25]

У 2022 році відзначено збільшення суми сплачених податків у порівнянні з 2021 роком в Львівській області (273 мільйони проти 215 мільйонів), Київській області (164 мільйони проти майже 125 мільйонів) і Івано-Франківській області (159 мільйонів проти майже 131 мільйонів). Зафіксовано зменшення податкових надходжень у Києві (на 46%) та Одеській області (на 58%). Глава Державного агентства розвитку туризму Мар'яна Олесків зазначила, що туристична галузь України продовжує працювати, але потребує підтримки українських громадян. Вона підкреслила, що сплачені податки від туризму сприяють фінансуванню економіки, включаючи оборону, армію та підтримку Збройних Сил України. Протягом періоду воєнного стану у 2022 році сума збору з туристів становила 178 мільйонів 948 тисяч гривень, що на 24% менше, ніж у 2021 році, коли вона склала 235 мільйонів 461 тисяч гривень (табл. 2.2.).

Зменшення доходів від туристичного збору зафіксовано в 14 областях України, основні з яких перебувають або перебували в зоні бойових дій або тимчасово окуповані. Наприклад, у Херсонській області спостерігається скорочення туристичного збору на 95%, у Миколаївській – на 90%, у Донецькій – на 83%, у Луганській – на 80%. Також значний спад відбувся у Одеській (80%), Запорізькій (78%), Харківській (61%), Сумській (58%), м. Київ (54%), Чернігівській (53%), Київській (43%) та Житомирській (24%) областях.

Таблиця 2.2.

Туристичний збір в 14 областях України за 2022 рік, які перебували або перебувають в зоні бойових дій та тимчасово окуповані

Область, місто	Туристичний збір за 2022 р., грн	Зменшення надходження від туристичного збору в 2022 р. порівняно з 2021 р., %
Херсонська	314 тис	-95
Луганська	418 тис	-80
Сумська	586 тис	-58
Донецька	686 тис	-83
Миколаївська	789 тис	-90
Чернігівська	1 млн 061 тис	-53
Житомирська	1 млн 709 тис	-24
Запорізька	1 млн 971 тис	-78
Харківська	3 млн 372 тис	-61
Одеська	5 млн 372 тис	-80
Київська	8 млн 727 тис	-43
Дніпропетровська	9 млн 95 тис	-15
Рівненська	1 млн 256 тис	-14
м. Київ	31 млн 474 тис	-54

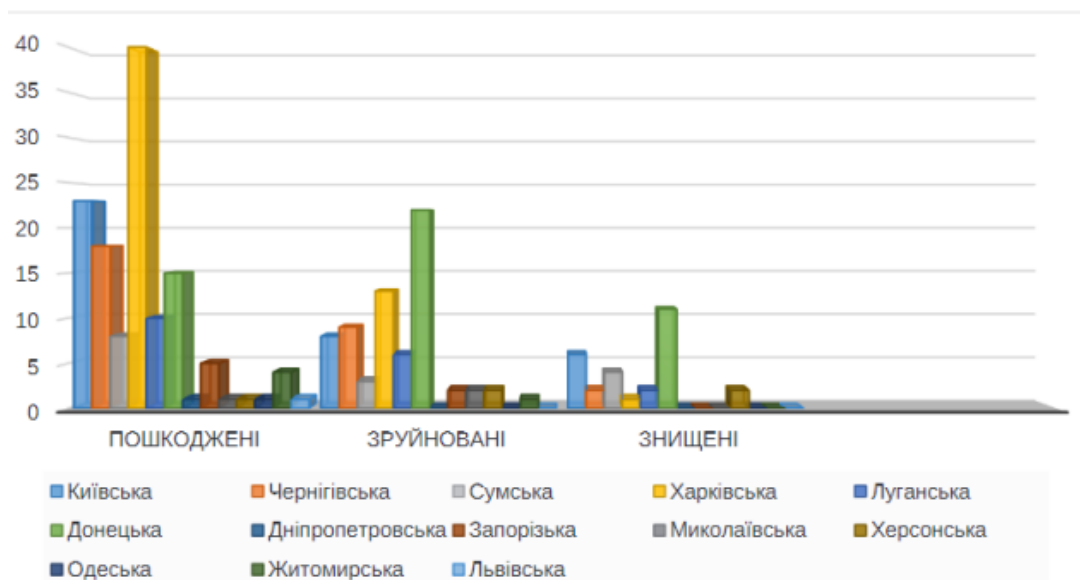
Джерело: [25]

У Дніпропетровській та Рівненській областях доходи від туристичного збору зменшились на 15%.

Лідером серед областей України за обсягом туристичного збору у 2022 році стала Львівщина з сумою 41 мільйон 430 тисяч гривень, що відзначає зростання на 79% у порівнянні з 2021 роком. Столиця збільшила свій бюджет на 31 мільйон 474 тисяч гривень, хоча порівняно з 2021 роком ця сума була вдвічі меншою. Також серед лідерів за сплатою туристичного збору є Закарпатська область – 19 мільйон 471 тисяч гривень, Івано-Франківська – 17 мільйон 956 тисяч гривень та Черкаська – 12 мільйон 555 тисяч гривень.

Не менш важливою проблемою є знищення та викрадення культурної спадщини України. Культурна спадщина охоплює різноманітні архітектурні та мистецькі цінності, включаючи сакральні споруди, музеї, виставкові зали, історичні пам'ятки та рухомі об'єкти, такі як духовні книги, ікони, фрески, мозаїки та прикраси. Ця спадщина не тільки визначає культурологічний потенціал України, але й є ключовим ресурсом стратегічного розвитку держави.

За інформацією заступника міністра культури та інформаційної політики Катерини Чуєвої, наразі у різних областях України пошкоджено приблизно 1 тисячу об'єктів культурної спадщини та культурних інституцій. Частина з них зазнала руйнувань внаслідок бомбардувань і військових дій, включаючи об'єкти зі статусом пам'яток, цінну історичну забудову, музеї, а також об'єкти мистецтва, які не є пам'ятками культурної спадщини. Найбільше пошкоджень відбулося у Харківській, Донецькій та Київській областях. На жаль, об'єкти культурної цінності також піддаються грабежам і вивозяться, деякі арт об'єкти залишаються невідомими до цього часу.

Рис. 2.4. Географія та кількість постраждалих культурних пам'яток

Джерело: [17]

Україна ініціює створення спеціалізованої робочої групи для захисту, збереження та реставрації культурної спадщини. Це ініціатива, що об'єднує фахівців з різних галузей, включаючи охорону культурної спадщини, правозахисників, архітекторів, реставраторів, археологів та представників громадськості. Такий підхід має забезпечити комплексний підхід до вирішення проблеми охорони культурних цінностей в умовах конфлікту.

Війна спричинила серйозні руйнування та втрати серед унікальних об'єктів культурної спадщини України. Наприклад, знищення історико-

краєзнавчого музею у смт. Іванків та Мелітопольського краєзнавчого музею зі старовинною колекцією «скіфського золота» є важливими прикладами культурних втрат.

Важливою є необхідність розробки і впровадження заходів для захисту культурних об'єктів від непередбачених обставин. Це включає розробку та впровадження укриття для пам'яток будь-яких розмірів, щоб запобігти їх пошкодженню від вибухових хвиль та інших небезпек. Також акцентується на необхідності оновлення і сучаснізації системи колективної охорони пам'яток.

Військовий конфлікт має динамічний характер, і стан на даний момент показує, що загроза культурній спадщині продовжує залишатися високою. Потрібна постійна увага та реакція на зміни в ситуації для мінімізації втрат.

Ефективна охорона культурної спадщини в Україні потребує комплексного підходу, міжнародного співробітництва та впровадження сучасних наукових методів для забезпечення її збереження на майбутнє.

Військові дії мають значний негативний вплив на індустрію туризму в регіонах і всій країні. Причинами є підвищене занепокоєння щодо безпеки, зменшення попиту, пошкодження інфраструктури, втрата робочих місць та негативний імідж, що відчутний у розвитку туристичної діяльності в Україні. Загалом вплив військових дій на індустрію туризму є дуже серйозним і передбачає значні втрати у туристичній та інших сферах, які можна відчувати протягом багатьох років після закінчення конфлікту.

2.3. Сучасні тенденції та напрямки розвитку внутрішнього туризму в умовах воєнного стану

В даний момент важко прогнозувати майбутній розвиток туристичної сфери в Україні з кількох причин. Неясно, коли закінчатся воєнні дії на її території, і не відомо, як швидко відновиться зруйнована інфраструктура країни, оскільки це залежить від доступності фінансування для відновлення. Важливо мати на увазі, що туристичний потік до України стане можливим лише при повній безпеці всередині країни і визнанні цієї безпеки на

міжнародному рівні. Однак, в період після війни Україна повинна продовжувати розвивати свої основні туристичні напрямки, які були популярними до початку конфлікту, та вдосконалювати свої проблемні аспекти.

Україна, яка розташована в Східній Європі, знаходиться у конкуренції з численними іншими популярними туристичними напрямками, такими як Іспанія, Франція та Німеччина. Ці країни залучають значну увагу як з боку зовнішніх, так і внутрішніх туристів завдяки своїм унікальним культурним та природним ресурсам, і вони активно конкурують за туристичний потік.

Втім, Україна привернула світову увагу через свій героїчний опір російській агресії, що посилює її міжнародний імідж. Цей імідж може потенційно зробити Україну привабливою для туристів, які зацікавлені в історичних подіях та героїзмі, а також в підтримці країни, яка веде боротьбу за свою незалежність.

Тим не менш, успішний розвиток туризму в Україні після воєнного конфлікту буде залежати від кількох факторів, включаючи відновлення інфраструктури, забезпечення безпеки та відновлення довіри як у внутрішніх, так і у зовнішніх туристів. Водночас важливо активно просувати та розвивати ті туристичні напрямки, які були популярними до початку війни, та вдосконалювати інфраструктуру для забезпечення комфортного і безпечного перебування гостей.

Україна має потенціал для відновлення і активного розвитку туристичного сектора, але успіх цього процесу буде визначатися ефективним керівництвом, стратегічним плануванням та інноваціями в управлінні та маркетингу, спрямованими на підтримку та просування країни на світовому туристичному ринку.

З аналізу комплексного портрету внутрішнього туриста України на 2021 рік видно, що значна частина українців активно подорожує по країні. Близько 38% населення відвідало туристичні місця в Україні, з середніми витратами на поїздку близько 6 тис. гривень. Основна мотивація подорожей – відпочинок та

відпустки (68%), і серед видів туризму найпопулярнішими є пляжний (48%), екскурсійний (36%), гірськолижний (17%) та лікувально-оздоровчий (14%).

Дослідження також показало, що українці користуються різними джерелами для отримання інформації про подорожі: соціальні мережі (50%), поради від друзів і родичів (40%), інтернет (33%), YouTube (21%). Найпопулярніші платформи для пошуку інформації про туристичні об'єкти – Facebook (69%) та Instagram (59%).

Українські мандрівники часто використовують легкові автомобілі (57%) для подорожей, а також автобуси (26%) та поїзди (25%). Щодо місць проживання, орендовані апартаменти (26%) та готелі (25%) є найпопулярнішими варіантами.

Однак прогнозування майбутнього розвитку внутрішнього туризму в Україні ускладнюють воєнні дії на південному узбережжі та заміновані акваторії, що знижує популярність пляжного туризму. Перспективи розвитку туризму будуть залежати від швидкого відновлення безпечних умов для туристів та адаптації до нових реалій після воєнного конфлікту.

Отже, для подальшого успішного розвитку туристичної галузі в Україні важливо активно працювати над відновленням інфраструктури та забезпеченням безпеки туристів, а також адаптувати туристичні продукти до нових реалій і попиту споживачів.

Післявоєнний період українського внутрішнього туризму характеризується значними змінами та новими напрямками. Основна увага внутрішніх туристів буде спрямована на рекреаційний, санаторно-курортний, медичний, психологічний, етнографічний, «пам'ятний», темний та мілітарний туризм.

Зокрема, в реабілітаційних програмах для військових та дітей, що пережили воєнні травми, відбувається обмін досвідом між українськими та іноземними медичними фахівцями. Психологічний туризм стає ефективним інструментом для підтримки психічного здоров'я військових та їхніх сімей,

комбінуючи відпочинок з інтенсивними методами терапії, такими як ландшафтна терапія, фототерапія та анімалотерапія.

Географія розвитку внутрішнього туризму на перших етапах відновлення після воєнних дій переважно фокусується на територіях західної України, які залишилися менш зруйнованими. Це створює нові можливості для розвитку туристичних напрямків та залучення туристів, які шукають спокій та можливості для відновлення психоемоційного стану.

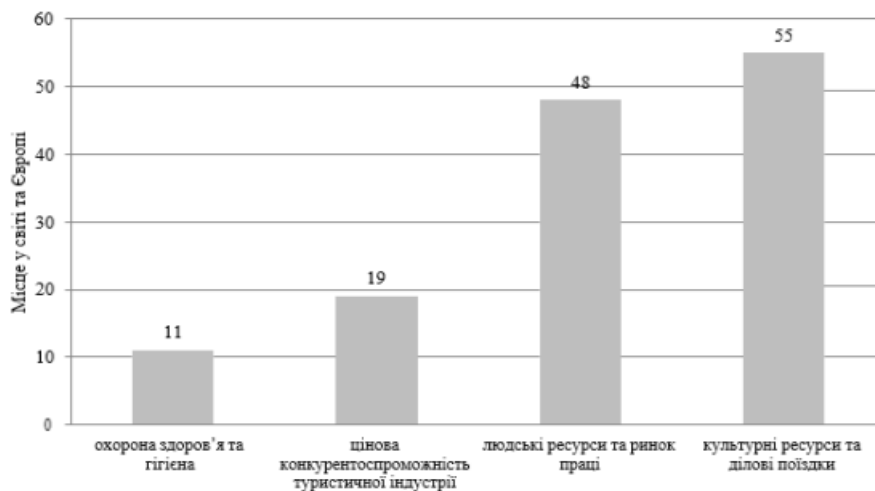
Зміни в комплексному портреті внутрішнього туриста України після воєнних подій відображають нові реалії і потреби суспільства. Важливим є продовження зусиль у напрямку відновлення туристичної інфраструктури, збереження та розвитку унікальних природних і культурних ресурсів країни для подальшого залучення туристів та підтримки економічного розвитку регіонів.

Додатково до розглянутої інформації про внутрішній туризм в Україні після воєнних подій, слід зазначити про позитивні тенденції, які сприяють розвитку цього сектору. Одним з таких факторів є зростаючий інтерес до глемпінгу, а також зведення A-frame та модульних будинків. Ці конструкції відрізняються значною вартісною ефективністю порівняно з традиційними спорудами, що робить їх особливо привабливими для внутрішніх туристів. Модульні будинки можуть бути легко розміщені у будь-якому місці і встановлені всього за кілька тижнів, що дозволяє швидко адаптувати туристичні зони під нові потреби та змінювати ландшафт туристичних маршрутів.

Ще одним важливим аспектом є те, що такі типи розміщення мають мінімальний вплив на довкілля і місцеву інфраструктуру, оскільки їх розташування не вимагає великих скупчень людей або надмірної близькості до критичних об'єктів інфраструктури. Це сприяє збереженню природних ресурсів і зниженню негативного впливу на екосистеми, що є важливим аспектом в сталому розвитку туризму.

Такі інноваційні підходи в будівництві і розміщенні туристичних об'єктів створюють нові можливості для розвитку внутрішнього туризму в Україні, залучаючи більше туристів до відпочинку в мальовничих природних локаціях та культурних пам'ятках країни. Такі ініціативи сприяють розвитку сільського туризму, популяризації віддалених регіонів та вдосконаленню інфраструктури для прийому відвідувачів.

Для визначення потенційних шляхів підвищення конкурентних переваг України на ринку туристичних послуг в післявоєнний період доцільно опиратись на дані Індексу конкурентоспроможності сфери подорожей та туризму у 2019 році, а саме на ті показники, що мали найвищі бали (рис. 2.3.2).

Рис. 2.5. Конкурентні переваги України за індексом ТТСІ України

Джерело:[37]

Україна має ряд унікальних конкурентних переваг, які можуть значно привернути увагу як іноземних, так і внутрішніх туристів:

1. Культурно-історична спадщина: Україна багата на історичні пам'ятки, архітектурні перлини і культурні центри. Київ, Львів, Одеса, Чернівці, Харків та інші міста пропонують багатий спектр історичних пам'яток, музеїв і галерей, які привертають історико-культурних любителів з усього світу.

2. Природні краси: Від Карпат до Чорного моря, Україна може похвалитися різноманітними природними ландшафтами. Гори, ліси, річки,

озера і морські узбережжя створюють ідеальні умови для еко-туризму, пішохідних прогулянок, гірськолижного відпочинку та водних видів спорту.

3. Кулінарні традиції: Українська кухня відома своєю смачною та різноманітною стравами, включаючи борщ, вареники, голубці та сало. Локальні кулінарні фестивалі і майстер-класи з готування таких страв приваблюють гурманів.

4. Спа-та медичний туризм: З розвитком спа-центрів і медичних закладів, які пропонують реабілітаційні програми і процедури на базі мінеральних вод і лікувальних грязей, Україна стає популярною дестинацією для медичного туризму.

5. Релігійні місця: Україна відома своїми численними історичними і релігійними пам'ятками, такими як Києво-Печерська Лавра, Почаївська Лавра, Софійський Собор у Києві та інші, які приваблюють паломників і любителів архітектури.

6. Цільові події та фестивалі: Україна відома своїми музичними фестивалями, театральними подіями та національними святами, такими як Масляна, Великдень, День Незалежності, які привертають велику кількість внутрішніх та зарубіжних відвідувачів.

Ці конкурентні переваги в поєднанні з ціновою конкурентоспроможністю, зручною транспортною інфраструктурою і гостинністю місцевих мешканців роблять Україну привабливою туристичною дестинацією для подорожей усіх категорій.

Україна, як багатогранна туристична дестинація, зазнає перетворень у відповідь на глобальні виклики, що включають обмеження міжнародних маневрів та внутрішні труднощі. Зміна акценту з міжнародного на внутрішній туризм стала необхідністю, яка сприяла активнішому вияву інтересу до українських національних туристичних перлин та унікальних маршрутів.

В умовах внутрішніх конфліктів та економічної нестабільності туризм в Україні виконує важливу соціальну функцію, ставши не лише засобом відпочинку, а й ефективним інструментом психологічного відновлення

суспільства. Подорожі стають важливим елементом підтримки психічного здоров'я, дозволяючи пережити позитивні емоції та знайти радість в нових враженнях та знайомствах зі своєю країною.

Серед основних тенденцій розвитку туризму в Україні можна виокремити наступні:

1. Туризм як терапія: В умовах війни та економічних труднощів екскурсії стали не лише формою відпочинку, а й терапевтичним засобом для відновлення психічного стану населення. Люди, які пережили війну, шукають позитивні емоції та радості життя через подорожі.

2. Розвиток темного туризму: В контексті темного туризму, особливо військового і пам'яті, спостерігається зростаючий інтерес до відвідування місць, пов'язаних з історією та трагедіями, що стають символом патріотизму та відновлення історичної пам'яті.

3. Економічні перспективи: Туризм має важливе значення для відновлення економіки України в умовах кризи. Він сприяє створенню нових робочих місць, покращує інфраструктуру та забезпечує емоційне і фізіологічне оздоровлення громадян.

4. Переорієнтація на внутрішній туризм: За умов обмежень кордонів і загроз військових дій, екскурсійна діяльність в Україні значно змінила свій фокус з міжнародного на внутрішній ринок. Це сприяло збільшенню інтересу до національних туристичних атракцій і маршрутів.

Отже, незважаючи на складні виклики, з якими стикається туристична індустрія України, її потенціал у внутрішньому та темному туризмі залишається значним. Впровадження нових ініціатив і збереження національних ресурсів допоможуть відновити та зміцнити позиції країни як важливого гравця на туристичній карті світу.

Висновки до 2 розділу

Розвиток національної туристичної індустрії в Україні протягом останніх трьох років відзначається суттєвими змінами та викликами, спричиненими пандемією COVID-19, військовим конфліктом та економічною нестабільністю.

1. Вплив пандемії COVID-19: Пандемія COVID-19 значно знизила кількість іноземних туристів, однак сприяла розвитку внутрішнього туризму. Українці почали більше подорожувати всередині країни, що дало поштовх до розвитку маловідомих раніше туристичних напрямків. Водночас, туристичні об'єкти адаптувалися до нових санітарних вимог, що підвищило довіру до подорожей всередині країни.

2. Вплив військового конфлікту: Війна суттєво вплинула на туристичну індустрію, змусивши її адаптуватися до нових умов. Попит на туристичні послуги з боку традиційних іноземних туристів замінили дипломати, журналісти, активісти та волонтери. Військовий конфлікт створив нові виклики, такі як забезпечення безпеки та комфортних умов для туристів, особливо в безпечних регіонах країни.

3. Інтерес міжнародної спільноти: Незважаючи на складні обставини, Україна залишається привабливою для міжнародної спільноти. Приїзд іноземних дипломатів, активістів та журналістів свідчить про бажання підтримувати Україну різними способами, включаючи туризм.

4. Внутрішньо переміщені особи (ВПО): Велика кількість ВПО створила нові виклики, але також стимулювала розвиток інфраструктури в безпечних регіонах. Західна Україна стала більш популярною серед туристів через відносну безпеку.

5. Нові туристичні тенденції: Зростає інтерес до оздоровчого відпочинку та індивідуальних подорожей, що відображає нові потреби та пріоритети туристів у часи війни. Також помітно зростання популярності бронювання турів в останню хвилину.

6. Економічні виклики: Економічна нестабільність та інфляція вплинули на доступність туристичних послуг для місцевих жителів. Проте,

інвестиції в туристичну інфраструктуру продовжуються, що є позитивним сигналом для майбутнього розвитку галузі.

7. Повоєнне відновлення: Туристична індустрія України вже починає готуватися до повоєнного відродження, зокрема через розвиток меморіального туризму у звільнених містах та адаптацію туристичних послуг до нових реалій.

Отже, національна туристична індустрія України демонструє високу стійкість та здатність до адаптації в умовах пандемії та військового конфлікту. Незважаючи на численні виклики, галузь продовжує розвиватися, знаходячи нові формати та напрями діяльності, що сприятимуть її відновленню та зростанню в майбутньому.

РОЗДІЛ III. ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

3.1. Організаційно-економічні заходи післявоєнного відновлення внутрішнього туризму

Відновлення внутрішнього туризму після конфлікту відіграє важливу роль у відновленні економічного та соціального становища країни. Після війни туризм може стати катализатором для відновлення інфраструктури, покращення середовища для життя місцевого населення та привернення інвестицій. Створення ефективних організаційно-економічних заходів є важливим кроком у сприянні відновленню туристичного потенціалу країни, забезпеченні сталого розвитку та підтримці соціально-економічного зростання.

З метою успішного відновлення внутрішнього туризму необхідно розглядати комплексний підхід, який включає організаційні заходи з удосконалення інфраструктури, стимулювання інвестицій та сприяння розвитку місцевого бізнесу в туристичній галузі. Це передбачає не лише відновлення та модернізацію існуючих об'єктів, але й впровадження інноваційних підходів для залучення нових аудиторій та збільшення конкурентоспроможності українського туризму на міжнародному ринку. У рамках дослідження було розроблено організаційно-економічні заходи для післявоєнного відновлення внутрішнього туризму (таблиця 3.1).

Розглянемо більш детально кожну категорію.

Організаційні заходи допоможуть створити стійку і привабливу туристичну індустрію, яка сприятиме економічному зростанню та покращенню іміджу країни, а саме:

Таблиця 3.1

**Організаційно-економічні заходи для післявоєнного відновлення
внутрішнього туризму**

Категорія	Напрямок	Заходи
Організаційні	Створення та підтримка державних програм	- Розробка державних програм і стратегій для відновлення туризму - Запровадження субсидій і грантів для туристичних підприємств - Підтримка локальних ініціатив і проектів
	Інформаційна кампанія	- Проведення рекламних кампаній для популяризації внутрішнього туризму - Створення інформаційних платформ та порталів для туристів - Співпраця з медіа для висвітлення безпечності та привабливості туристичних напрямків
	Розвиток інфраструктури	- Відновлення і модернізація транспортної інфраструктури (дороги, залізниця, авіасполучення) - Підтримка малого бізнесу, який обслуговує туристів (ресторанний бізнес, сувенірні магазини, гіді тощо)
	Навчання та підвищення кваліфікації кадрів	- Організація навчальних програм для працівників туристичної галузі - Підтримка професійних курсів та тренінгів для покращення сервісу
Економічні	Фінансова підтримка	- Надання пільгових кредитів для малого та середнього бізнесу у сфері туризму - Тимчасове зниження податкового навантаження для туристичних підприємств - Впровадження фінансових стимулів для інвесторів у туристичну галузь
	Спрощення регуляторних процедур	- Зниження бюрократичних бар'єрів для відкриття нових туристичних підприємств - Оптимізація процесів отримання дозволів та ліцензій
	Підтримка цінової доступності	- Розробка програм зниження цін на туристичні послуги для внутрішніх туристів - Введення пільгових тарифів на транспортні послуги для туристів
	Інвестиції в технології	- Заохочення впровадження новітніх технологій у туристичну сферу - Підтримка розвитку цифрових платформ для бронювання і планування подорожей - Інвестування в системи онлайн-оплати та мобільні додатки для туристів
Співпраця і партнерство	Співпраця з місцевими громадами	- залучення місцевих громад до розробки та впровадження туристичних проектів - Підтримка ініціатив громад щодо збереження і розвитку культурної спадщини
	Партнерство з приватним сектором	- Заохочення приватного сектору до інвестицій у туристичну інфраструктуру - Спільні проекти з великими корпораціями для відновлення та розвитку туризму
	Міжнародна співпраця	- залучення міжнародних організацій до фінансування і підтримки туристичних проектів - Організація міжнародних форумів і конференцій для обміну досвідом

Джерело: розроблено автором

Розглянемо більш детально кожен категорію.

Організаційні заходи допоможуть створити стійку і привабливу туристичну індустрію, яка сприятиме економічному зростанню та покращенню іміджу країни, а саме:

1) Створення та підтримка державних програм

Одним з ключових заходів є створення та підтримка державних програм, таких як "Відновлення туризму України 2024-2030". Ця програма має бути спрямована на відновлення туристичної інфраструктури, підтримку малих і середніх туристичних підприємств, а також стимулювання внутрішнього туризму. Пропонується виділення грантів для реставрації історичних пам'яток та природних заповідників, фінансування проектів розвитку нових туристичних маршрутів у регіонах, які постраждали від військових дій, та підтримка місцевих ініціатив, таких як фестивалі, культурні заходи та місцеві ринки.

2) Інформаційна кампанія

Інформаційна кампанія "Відкрий для себе Україну" може стати ефективним інструментом популяризації різних регіонів країни як безпечних і привабливих туристичних напрямків. Кампанія повинна включати розробку спеціальних турів та пакетів для внутрішніх туристів, використання соціальних мереж, телебачення, радіо і друкованих ЗМІ для реклами. Додатково, варто випустити мобільний додаток з інтерактивними картами, рекомендаціями та можливістю бронювання турів.

3) Розвиток інфраструктури

Розвиток інфраструктури є одним з ключових напрямків відновлення туризму. Інфраструктурний проект "Дороги до майбутнього" передбачає модернізацію транспортної інфраструктури, яка включає відновлення доріг, залізничних ліній та аеропортів. Пропонується реалізовувати спеціальні інвестиційні проекти для відновлення ключових туристичних напрямків, співпрацювати з міжнародними фінансовими організаціями для отримання

кредитів і грантів, а також будувати нові готелі, реставрувати існуючі туристичні об'єкти та створювати нові туристичні комплекси.

4) Навчання та підвищення кваліфікації кадрів

Програма "Туристичні професіонали" спрямована на навчання та підвищення кваліфікації працівників туристичної галузі. Ця програма може включати організацію тренінгів та семінарів для гідів, працівників готелів і ресторанів, запровадження сертифікаційних програм для підвищення стандартів обслуговування та співпрацю з вищими навчальними закладами для розробки спеціальних навчальних програм з туризму.

5) Впровадження системи електронного бронювання і продажу квитків

Одним з практичних заходів є впровадження системи електронного бронювання і продажу квитків. Це включає створення єдиної платформи для бронювання готелів, квитків на транспорт і входних квитків до туристичних об'єктів, що спрощує процес бронювання та підвищує зручність для туристів.

6) Підтримка тематичних туристичних маршрутів

Розробка і популяризація тематичних маршрутів, таких як "Культурна спадщина України", "Природні чудеса України", "Смакові тури" може сприяти залученню туристів. Пропонується співпраця з місцевими бізнесами для створення комплексних туристичних пропозицій.

7) Інвестиції у цифровий туризм

Інвестиції у цифровий туризм включають впровадження віртуальних турів і інтерактивних карт для туристів, розвиток мобільних додатків з інформацією про туристичні об'єкти, маршрути та послуги. Це сприятиме покращенню туристичного досвіду та підвищенню конкурентоспроможності галузі.

8) Залучення міжнародних партнерів

Залучення міжнародних партнерів є важливим для відновлення туризму. Пропонується організація міжнародних конференцій та форумів для обміну досвідом і залучення іноземних інвестицій, співпраця з міжнародними

туристичними агентствами та асоціаціями для промоції українського туризму за кордоном.

9) Розвиток агротуризму

Розвиток агротуризму може стати одним з напрямків відновлення внутрішнього туризму. Це включає стимулювання розвитку сільського туризму, включаючи фермерські господарства та екологічні тури, а також підтримку місцевих виробників і ремісників для створення унікальних туристичних продуктів.

Однією з ключових економічних стратегій є стимулювання інвестицій у туристичну інфраструктуру. Наприклад, інфраструктурні проекти, які включають відновлення доріг, аеропортів і залізничних ліній, є критично важливими. Зокрема, можна розглядати проект "Дороги до майбутнього", який передбачає модернізацію транспортної інфраструктури для зручності туристів і підвищення доступності туристичних об'єктів у постраждалих від конфлікту регіонах.

Другим важливим аспектом є створення стимулів для малих і середніх підприємств у сфері туризму. Наприклад, державні програми можуть передбачати надання фінансової підтримки та грантів для відновлення та розвитку малих готелів, ресторанів, туристичних агентств тощо. Це допоможе зберегти та стимулювати місцевий бізнес, який є важливим джерелом робочих місць та доходу для місцевих громад.

Для залучення інвестицій у туристичну галузь також важливо активно просувати та підтримувати інвестиційні проекти. Наприклад, створення сприятливого інвестиційного клімату для міжнародних інвесторів через спеціальні інвестиційні форуми та програми. Такі заходи дозволять залучити зовнішні капітали для розвитку нових туристичних об'єктів і покращення існуючої інфраструктури.

Додатково, ефективна податкова політика може сприяти стимулюванню інвестицій у туристичну галузь. Наприклад, введення податкових пільг для інвесторів, які вкладають кошти в реконструкцію і розвиток туристичних

об'єктів, може збільшити обсяг інвестиційних потоків. Також важливо вдосконалити податкову систему для зменшення адміністративних бар'єрів для малих і середніх підприємств у сфері туризму.

Крім того, розвиток інноваційних технологій і їх впровадження в туристичну галузь може значно підвищити її конкурентоспроможність. Наприклад, розробка і впровадження цифрових рішень, таких як мобільні додатки для туристів з інтерактивними картами, системами електронного бронювання і віртуальними турами, може значно полегшити доступ до туристичної інформації та послуг, зробити їх більш доступними та зручними для відвідувачів.

Загалом, інтеграція цих економічних заходів в комплексну стратегію відновлення туристичної галузі допоможе Україні відновити і розвинути внутрішній туризм, залучити інвестиції, створити нові робочі місця та сприяти економічному зростанню країни.

Ефективна співпраця і партнерство є ключовими аспектами стратегії відновлення внутрішнього туризму України після конфлікту. Одним з перших кроків може бути створення міжсекторальних платформ ініціатив, які об'єднують урядові органи, місцеві самоврядування, приватний сектор і громадські організації. Такі платформи мають сприяти обміну ідеями, координації дій і розробці спільних проектів. Наприклад, створення Національної Ради з туризму, де представлені всі зацікавлені сторони, може забезпечити систематичний підхід до відновлення і розвитку туристичної галузі.

Далі, важливим аспектом є розвиток міжнародного співробітництва і партнерства з іноземними туристичними агентствами, туроператорами та міжнародними організаціями. Наприклад, укладання угод із зарубіжними туроператорами на просування туристичних продуктів України на світовому ринку може значно підвищити їх привабливість та досягнення нових аудиторій. Також можна організувати спільні міжнародні маркетингові кампанії для просування українських туристичних напрямків.

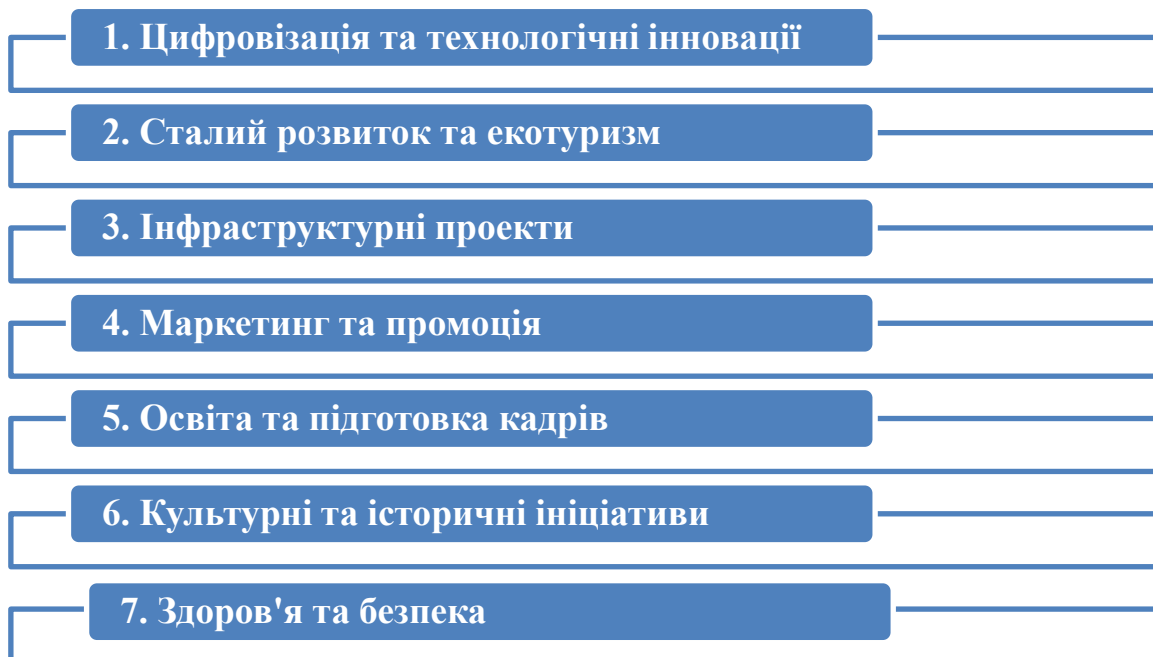
Окрему увагу слід приділити партнерству з міжнародними інвестиційними фондами та фінансовими інституціями. Наприклад, укладання угод про співпрацю з Всесвітнім банком чи Європейським банком реконструкції та розвитку на фінансування інфраструктурних проєктів у туризмі може забезпечити необхідні інвестиції для відновлення та розвитку туристичних об'єктів. Такі партнерства можуть включати укладання угод про спільне фінансування проєктів, залучення коштів на умовах пільгових кредитів або грантів для реалізації великих інфраструктурних ініціатив.

Для залучення іноземних інвесторів важливо також спростувати правове регулювання і створювати сприятливий інвестиційний клімат. Наприклад, удосконалення інвестиційного законодавства, впровадження податкових пільг для іноземних інвесторів у туризмі, а також зменшення адміністративних бар'єрів для реєстрації бізнесу може стимулювати зростання інвестиційних потоків у галузь.

Загалом, ефективна стратегія співпраці і партнерства є важливим інструментом для відновлення внутрішнього туризму в Україні, сприяючи залученню необхідних ресурсів і експертних знань, необхідних для стабільного розвитку туристичної галузі країни.

3.2. Застосування нових тенденцій та інновацій для розвитку туристичної індустрії у післявоєнний період

Війна значно впливає на індустрію туризму, проте з розвитком технологій і появою нових тенденцій відкривається багато можливостей для її відновлення та зростання у післявоєнний період. Наведемо деякі з інноваційних підходів та сучасних тенденцій, які можуть сприяти розвитку туристичної індустрії у цей час (рис.3.1.).

Рис. 3.1. Ключові напрямки застосування нових тенденцій та інновацій для розвитку туристичної індустрії у післявоєнний період

Джерело: розроблено автором а основі [5,27]

Цифровізація та технологічні інновації є ключовими факторами, що можуть значно прискорити розвиток туристичної індустрії у післявоєнний період. Однією з важливих технологій є віртуальні тури та доповнена реальність (AR). Віртуальні тури дозволяють потенційним туристам оглядати визначні місця, готелі та інші об'єкти ще до фактичної подорожі. Це сприяє більшій зацікавленості та впевненості у виборі. Наприклад, компанія Google пропонує віртуальні екскурсії через сервіс Google Arts & Culture, який дозволяє віртуально відвідати музеї та історичні місця по всьому світу. Такі технології також можуть бути використані для створення інтерактивних карт, де туристи зможуть дізнаватися про цікаві місця, історичні факти та рекомендації щодо маршрутів.

Смарт-додатки для туристів стають все більш популярними завдяки своїй зручності та функціональності. Вони можуть надавати інформацію про місцеві пам'ятки, дозволяти бронювати квитки та проживання, знаходити ресторани та розваги, а також отримувати персоналізовані рекомендації. Наприклад, додаток TripAdvisor не тільки дозволяє читати відгуки про готелі

та ресторани, але й пропонує функцію планування подорожей з інтерактивними картами та списками місць для відвідування. Інший приклад - додаток Airbnb, який крім оренди житла, пропонує різноманітні досвіди та екскурсії від місцевих жителів.

Впровадження блокчейну в туристичну індустрію може забезпечити безпечні та прозорі транзакції, бронювання та платежі. Технологія блокчейну дозволяє вести облік всіх операцій у розподіленій базі даних, що унеможливорює шахрайство та маніпуляції. Наприклад, стартап TravelChain використовує блокчейн для створення децентралізованої платформи, де туристи можуть обмінюватися даними та отримувати рекомендації, а також здійснювати безпечні платежі. Інший приклад - платформа Winding Tree, яка надає децентралізовані рішення для бронювання готелів та авіаквитків, усуваючи посередників та знижуючи витрати.

Загалом, цифровізація та технологічні інновації відкривають нові можливості для розвитку туристичної індустрії, підвищуючи її ефективність, зручність та безпеку для туристів.

Сталий розвиток та екотуризм є важливими напрямками для відновлення та розвитку туристичної індустрії у післявоєнний період. Впровадження екологічних ініціатив допоможе зберегти природні ресурси та забезпечити стійкий розвиток туризму. Наприклад, багато готелів та курортів починають впроваджувати програми енергозбереження та зменшення відходів. Готелі мережі Marriott, наприклад, реалізують ініціативи з використання енергоефективного освітлення, системи водозбереження та сортування сміття. Інший приклад – курорти Six Senses, які активно використовують сонячну енергію, встановлюють системи збору дощової води та застосовують біорозкладні матеріали.

Підтримка місцевих громад є ключовим аспектом сталого розвитку. Туристичні програми, що залучають місцеві спільноти, не лише сприяють економічному зростанню регіону, але й зберігають культурну спадщину. Наприклад, проекти сільського туризму в країнах, таких як Іспанія та Італія,

надають туристам можливість жити в автентичних сільських будинках, брати участь у традиційних ремеслах та сільськогосподарських роботах. Такі ініціативи підтримують місцевих жителів фінансово та зберігають їхній спосіб життя.

Екотуризм також передбачає створення і підтримку природоохоронних зон та заповідників, які сприяють збереженню біорізноманіття. Наприклад, національні парки Коста-Рики активно залучають туристів до екотуризму, пропонуючи екскурсії та активності, що не завдають шкоди навколишньому середовищу. Туристи можуть брати участь у пішохідних турах, спостереженні за птахами та інших природних активностях, що сприяє підвищенню обізнаності про важливість збереження природи.

Розвиток інфраструктури також має відповідати принципам сталого розвитку. Використання екологічно чистих транспортних засобів, таких як електричні автобуси або велосипеди, допомагає знизити рівень забруднення та зменшити викиди вуглецю. Міста, такі як Копенгаген, активно розвивають велосипедну інфраструктуру, створюючи комфортні умови для велотуристів. Інший приклад – Швейцарія, де багато залізничних маршрутів проходять через мальовничі гірські райони, що дозволяє туристам насолоджуватися природою без шкоди для довкілля.

Усі ці ініціативи сприяють сталому розвитку туристичної індустрії, зберігаючи природні ресурси та підтримуючи місцеві громади. Це не лише забезпечує стійкий економічний розвиток, але й зберігає культурне та природне багатство для майбутніх поколінь.

Розвиток інфраструктури є ключовим елементом для відновлення туристичної індустрії у післявоєнний період. Відновлення транспортних маршрутів, модернізація готелів та об'єктів інфраструктури можуть значно покращити досвід туристів і сприяти економічному зростанню.

Відновлення транспортних маршрутів є одним з першочергових завдань. Післявоєнний період часто супроводжується руйнуванням доріг, залізничних шляхів та аеропортів, що обмежує доступ до туристичних місць. Наприклад, в

Україні після військових дій важливим завданням є відновлення зруйнованих доріг та мостів, що забезпечить безперервний рух транспорту та доступ до різних регіонів країни. Крім того, модернізація залізничних шляхів, як це зробили у В'єтнамі після війни, дозволить збільшити швидкість та комфорт перевезень, що позитивно вплине на туристичний потік.

Модернізація готелів та інших об'єктів інфраструктури є важливим аспектом для залучення туристів. Готелі повинні відповідати сучасним стандартам комфорту та безпеки. Наприклад, готелі Hilton у післявоєнний період активно впроваджували нові стандарти обслуговування, модернізували номери та загальні приміщення, що дозволило їм швидко відновити довіру клієнтів. Інший приклад – проект "Місто майбутнього" у Дубаї, де створюються інноваційні готелі з використанням екологічних матеріалів та технологій.

Розвиток транспортної інфраструктури також включає покращення громадського транспорту. Ефективні системи громадського транспорту дозволяють знизити навантаження на дороги та зменшити забруднення повітря. Наприклад, місто Стокгольм активно інвестує в розвиток метро та автобусних маршрутів, що дозволяє туристам легко пересуватися містом без використання особистого транспорту. У Барселоні було реалізовано проект "Суперблоки", який включає реорганізацію міського простору для створення пішохідних зон та зменшення автомобільного трафіку, що робить місто привабливішим для туристів.

Важливою частиною інфраструктурних проектів є також створення та модернізація туристичних об'єктів, таких як музеї, парки розваг, історичні пам'ятки та культурні центри. Наприклад, у Берліні після Другої світової війни активно відновлювали історичні пам'ятки, такі як Бранденбурзькі ворота та Рейхстаг, що стало важливим фактором для залучення туристів. У Південній Кореї був створений парк розваг Everland, який став одним з найпопулярніших туристичних об'єктів країни, сприяючи залученню великої кількості відвідувачів.

Загалом, розвиток інфраструктури є критично важливим для відновлення та розвитку туристичної індустрії у післявоєнний період. Інвестиції в транспортні маршрути, модернізацію готелів та інших об'єктів інфраструктури, а також розвиток громадського транспорту та туристичних об'єктів допоможуть створити комфортні умови для туристів та сприяти економічному зростанню регіонів.

Маркетинг та промоція відіграють важливу роль у відновленні туристичної індустрії після війни, допомагаючи привернути увагу туристів та залучити їх до нових місць.

Один з ефективних методів - це цифровий маркетинг і використання соціальних медіа. Наприклад, туристичні організації можуть створювати привабливі відео та фото матеріали про відновлені туристичні об'єкти та заходи, що привертають увагу до потенційних місць для відпочинку. Компанії, які працюють в цьому напрямку, наприклад, Visit Portugal, активно використовують Instagram та YouTube для показу привабливих пейзажів, культурних заходів і смачних страв, що пропонують відвідувачам. Такий підхід дозволяє ефективно досягати аудиторії та підвищувати її інтерес до подорожей.

Також важливим є використання спеціальних промоцій та знижок. Наприклад, туристичні оператори можуть запроваджувати тимчасові пропозиції на відновлені маршрути або пакети, які включають безкоштовні екскурсії або суттєві знижки на перший відпочинок після війни. Такі ініціативи можуть стимулювати туристичний попит та залучати нових клієнтів. Наприклад, після війни в Хорватії та Боснії і Герцеговині, туристичні компанії активно пропонували знижки та спеціальні умови для того, щоб привернути туристів назад до цих країн.

Крім того, узгоджена маркетингова кампанія між туристичними операторами, готелями, ресторанами та місцевими органами влади може забезпечити синергію та залучення більшої уваги до регіону. Наприклад, проєкт "Європейська столиця культури" активно використовує спільні

маркетингові кампанії для просування культурних заходів і туристичних можливостей у відновленій історичній частині міст.

Такі підходи допомагають не лише привернути туристів, а й підсилити імідж країни чи регіону як безпечного та привабливого напрямку для відпочинку після складних періодів.

Освіта та підготовка кадрів є ключовими аспектами для відновлення туристичної індустрії після війни, оскільки вони забезпечують професійні знання і навички необхідні для якісного обслуговування туристів і впровадження сучасних стандартів.

Одним із напрямків є спеціалізована освіта для туристичних працівників. Наприклад, в Японії після Другої світової війни було створено спеціальні програми навчання для місцевих готелів та ресторанів, щоб підготувати персонал до високих стандартів обслуговування, що сприяло швидкому відновленню туристичного потенціалу країни. Подібні ініціативи можуть включати курси з культурології, мовного навчання, кулінарії та менеджменту, що допомагають підвищити кваліфікацію туристичних працівників.

Залучення місцевих жителів до туристичних послуг і підготовка гідів також має велике значення. Наприклад, у Камбоджі після тривалих конфліктів була розроблена програма навчання місцевих мешканців як гідів для відвідувачів історичних пам'яток, таких як храми Ангкор Ват. Це не лише створює нові робочі місця, але й сприяє збереженню культурної спадщини і підвищенню місцевого інтересу до туризму.

Також важливим елементом є підвищення свідомості про сталість і екологічні принципи серед туристичних працівників та місцевих жителів. Наприклад, в Швейцарії було запроваджено програми з навчання еко-туру, які надають інформацію про екологічно чисті практики в туризмі і вчать, як зменшити вплив на навколишнє середовище під час подорожей.

Усі ці заходи спрямовані на покращення якості обслуговування та збільшення конкурентоспроможності туристичного напрямку, що є важливим

для його стабільного відновлення та розвитку після воєнних та конфліктних ситуацій.

Культурні та історичні ініціативи є важливим елементом відновлення туристичної індустрії після воєнних конфліктів, оскільки вони сприяють збереженню та відновленню культурної спадщини і привертають увагу туристів до унікальності країни чи регіону.

Однією з ефективних стратегій є відновлення історичних пам'яток та архітектурних об'єктів. Наприклад, після Другої світової війни Японія активно відновлювала свої традиційні храми та будівлі, такі як Кіотський храм і замок Хірошіма. Це сприяло збереженню національної ідентичності та привернуло багато міжнародних туристів, які бажали побачити оновлені історичні пам'ятки.

Додатково, організація культурних фестивалів і подій є важливим аспектом відновлення туристичного потенціалу. Наприклад, Італія організовує щорічний фестиваль у Венеції, який приваблює мільйони туристів своїми мистецькими виставами, концертами та театральними виставами на вулицях старовинного міста. Подібні заходи не лише створюють унікальний культурний досвід для відвідувачів, а й стимулюють економічний розвиток регіону.

Крім того, створення музейних комплексів та культурних центрів може значно збільшити привабливість регіону для туристів. Наприклад, в Іспанії місто Барселона успішно інтегрувало музей Пікассо та інші художні галереї у свою туристичну інфраструктуру, що привертає любителів мистецтва з усього світу. Це дозволяє відвідувачам не лише насолоджуватися культурними багатствами, але й сприяє залученню нових інвестицій у розвиток місцевої економіки.

Загалом, культурні та історичні ініціативи є важливим інструментом для відновлення туристичного сектора після конфліктів, оскільки вони демонструють багатство культурної спадщини та стимулюють інтерес до відновлених або новостворених об'єктів.

Здоров'я та безпека туристів стає пріоритетним завданням для відновлення туристичної індустрії після конфліктів і воєн. Заходи в цій сфері спрямовані на забезпечення безпеки та здоров'я туристів, що сприяє їхньому комфортному перебуванню та позитивному враженню від подорожі.

Одним з ключових аспектів є відновлення і підтримка медичної інфраструктури в туристичних регіонах. Наприклад, після землетрусу в Непалі були відновлені медичні пункти першої допомоги в популярних туристичних місцях, таких як Катманду та Покхара. Це дозволило забезпечити швидкий доступ до медичної допомоги для туристів і місцевого населення, покращивши загальний рівень безпеки.

Далі, важливою є інформаційна підтримка та освіта туристів щодо місцевих ризиків і заходів безпеки. Наприклад, узбережжі Флориди після серії атак акул було введено програми освіти, які навчали туристів про правила безпеки під час купання та активного відпочинку. Такі заходи допомагають знизити ризики інцидентів та забезпечують безпеку відвідувачів.

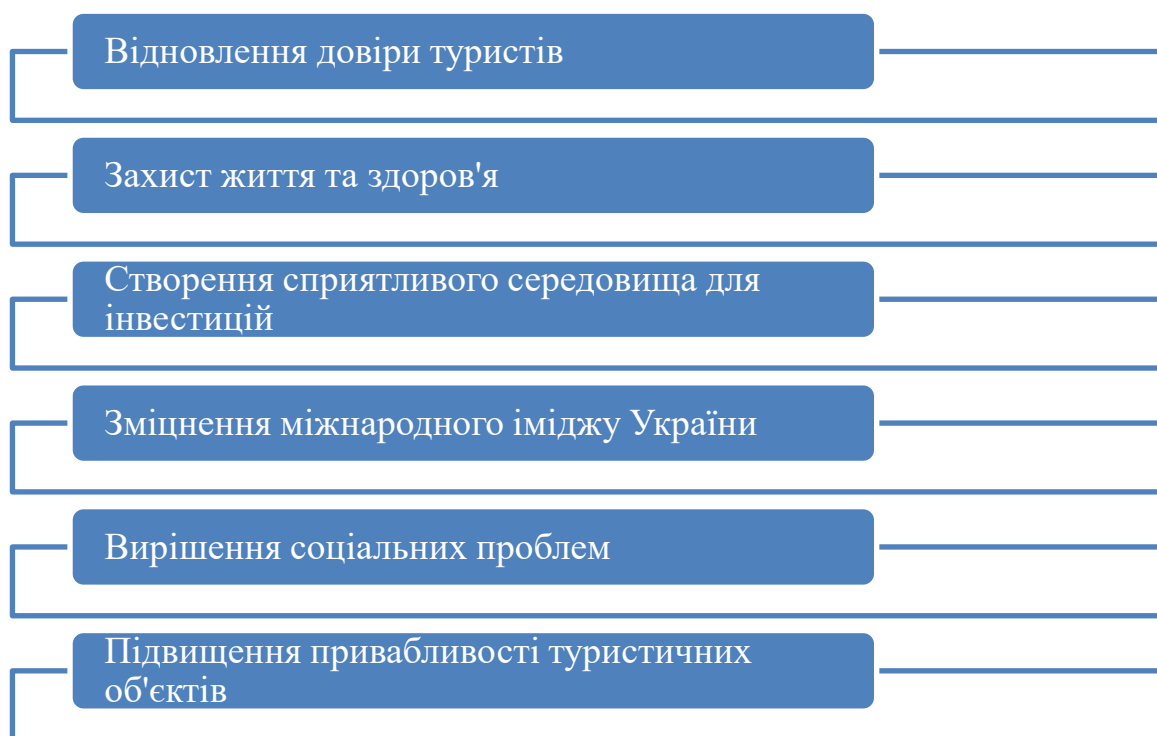
Також важливим елементом є впровадження стандартів і сертифікації у галузі готельно-ресторанного обслуговування. Наприклад, у Іспанії була розроблена програма "Safe Tourism Certified", яка встановлює високі стандарти здоров'я та безпеки для готелів і ресторанів, що приймають туристів. Це включає санітарні норми, процедури чистки та дезінфекції, що забезпечують безпечне перебування гостей.

Усі ці заходи спільно сприяють створенню сприятливих умов для здоров'я та безпеки туристів, що є важливим фактором для відновлення довіри до туристичного напрямку після складних історичних подій.

Застосування цих нових тенденцій та інновацій дозволить відновити туристичну індустрію та забезпечити її розвиток у післявоєнний період, залучаючи туристів і сприяючи економічному зростанню.

3.3. Заходи безпеки, як запорука відновлення туристичної галузі України

Заходи безпеки є критично важливими для відновлення туристичної галузі України в умовах воєнного конфлікту та напруженостей. Оскільки Україна зазнає впливу військових дій і політичної нестабільності, безпека туристів стає пріоритетом для залучення міжнародних та внутрішніх відвідувачів. Забезпечення безпеки для туристів, місцевого населення та інфраструктури є запорукою успішного відновлення та подальшого розвитку туризму. Система ефективних заходів безпеки має включати не лише фізичний захист, але й організаційні та технологічні інновації для забезпечення стійкості до потенційних загроз. Основні напрями щодо розробки заходів безпеки для відновлення туристичної галузі України наведено на рис. 3.2.

Рис. 3.2. Основні напрями щодо розробки заходів безпеки для відновлення туристичної галузі України

Джерело: складено автором

Необхідно розглядати різні аспекти безпеки, включаючи забезпечення правопорядку, медичне обслуговування, інформаційну безпеку та захист від природних лих. Впровадження систем моніторингу, контролю та взаємодії між усіма зацікавленими сторонами є ключовими компонентами забезпечення безпеки в туристичній галузі.

Після війни, однією з найважливіших задач є відновлення довіри туристів до України як безпечного місця для відпочинку. Туристи повинні бути впевнені, що їхнє життя і здоров'я не будуть під загрозою під час перебування в країні. Запровадження ефективних заходів безпеки, таких як створення укриттів, розробка евакуаційних планів та впровадження систем раннього оповіщення, є критично важливими для створення цієї довіри. Лише за таких умов туристи будуть готові повернутися до відвідування країни, що сприятиме відновленню туристичної галузі.

Першочергова мета заходів безпеки — це захист життя та здоров'я туристів і місцевого населення. Забезпечення наявності медичних пунктів, підготовлених мобільних медичних бригад та центрів психологічної допомоги гарантує, що у разі надзвичайної ситуації допомога буде надана швидко та ефективно. Це не тільки рятує життя, але й створює позитивний імідж країни як відповідальної та готової до надзвичайних ситуацій, що є важливим фактором для залучення туристів.

Безпека є ключовим фактором для залучення інвестицій у туристичну галузь. Інвестори готові вкладати кошти в інфраструктуру та туристичні об'єкти лише тоді, коли впевнені у стабільності та безпеці регіону. Заходи безпеки, такі як постійне патрулювання туристичних зон, встановлення камер відеоспостереження та створення інформаційних центрів, сприяють формуванню стабільного інвестиційного клімату. Це дозволяє залучити додаткові ресурси для відновлення та розвитку туристичної інфраструктури.

Відновлення та модернізація туристичних об'єктів з урахуванням вимог безпеки робить їх більш привабливими для туристів. Наприклад, готелі та курорти, які мають сучасні системи безпеки та підготовлений персонал, стають більш конкурентоспроможними на міжнародному ринку. Туристи обирають такі місця для відпочинку, знаючи, що вони знаходяться в безпечному середовищі. Це сприяє збільшенню потоку туристів та зростанню доходів від туристичної галузі.

Війна завжди залишає після себе багато соціальних проблем, включаючи психологічні травми, безробіття та соціальну нестабільність. Заходи безпеки, спрямовані на відновлення туризму, допомагають вирішити частину цих проблем. Наприклад, створення нових робочих місць у туристичній сфері сприяє зменшенню рівня безробіття та покращенню економічного становища місцевого населення. Психологічна підтримка та соціальна інтеграція туристів і місцевих жителів допомагають відновити соціальну стабільність у регіоні.

Ефективні заходи безпеки підвищують міжнародний імідж України як безпечної та відповідальної країни. Це не тільки залучає більше туристів, але й сприяє розвитку міжнародного співробітництва та партнерства у сфері туризму. Позитивний імідж країни на міжнародній арені сприяє подальшому розвитку туристичної галузі та залученню іноземних інвестицій.

Таким чином, в рамках дослідження запропоновано розробити ряд заходів, а саме:

Посилення правопорядку та забезпечення громадської безпеки

Одним з найважливіших аспектів є забезпечення правопорядку та громадської безпеки в туристичних зонах. Це включає збільшення кількості поліцейських патрулів у популярних туристичних місцях, встановлення камер відеоспостереження та швидке реагування на будь-які інциденти. Наприклад, створення туристичної поліції, яка спеціалізується на підтримці правопорядку в туристичних районах і наданні допомоги туристам, може значно підвищити рівень безпеки.

Розвиток системи медичної допомоги

Наявність доступної та якісної медичної допомоги є критичним фактором для відновлення туризму. Це включає облаштування медичних пунктів у туристичних районах, підготовку персоналу для надання першої медичної допомоги та забезпечення достатньої кількості медичних засобів. Наприклад, створення мобільних медичних бригад, які можуть швидко реагувати на надзвичайні ситуації, є важливим кроком у забезпеченні безпеки туристів.

Інформаційна безпека та комунікація

Забезпечення інформаційної безпеки та належного інформування туристів про поточний стан безпеки є ключовим аспектом. Це включає створення інформаційних центрів, де туристи можуть отримати актуальну інформацію про безпеку, а також розробку мобільних додатків, які надають інформацію про безпечні маршрути, місця та екстрені контакти. Наприклад, система оповіщення, яка повідомляє туристів про можливі загрози чи надзвичайні ситуації, може значно підвищити їх безпеку.

Захист від природних лих

Україна, як і будь-яка інша країна, може стикатися з природними катастрофами, такими як повені, пожежі та землетруси. Тому важливо розробити ефективні плани евакуації та реагування на надзвичайні ситуації, забезпечити належну підготовку місцевих служб та інформувати туристів про заходи безпеки у разі природних катастроф. Наприклад, встановлення систем раннього оповіщення про природні лиха у туристичних зонах може значно зменшити ризики для туристів.

Інфраструктурна безпека

Відновлення та модернізація туристичної інфраструктури також включає забезпечення її безпеки. Це стосується будівель, мостів, доріг та інших об'єктів, які повинні відповідати сучасним стандартам безпеки. Наприклад, регулярні інспекції та сертифікація готелів, ресторанів та інших туристичних об'єктів на відповідність нормам безпеки є необхідними для запобігання аваріям і створення безпечного середовища для туристів.

Підвищення рівня підготовки персоналу

Підготовка персоналу туристичної галузі до дій у надзвичайних ситуаціях є ще одним важливим заходом. Це включає тренінги для готельного персоналу, екскурсіводів, водіїв та інших працівників сфери туризму з питань надання першої допомоги, евакуації та інших дій у разі виникнення небезпечних ситуацій. Наприклад, регулярні навчання і симуляції

надзвичайних ситуацій допоможуть персоналу швидко та ефективно реагувати, що підвищить рівень безпеки туристів.

Впровадження цих заходів безпеки не лише сприятиме відновленню туристичної галузі, але й підвищить довіру до України як до безпечного і привабливого туристичного напрямку.

Заходи безпеки є не лише необхідністю для відновлення туристичної галузі України після війни, але й ключовим елементом у створенні сприятливого середовища для сталого розвитку економіки та підвищення якості життя населення.

Висновки до 3 розділу

Відновлення внутрішнього туризму після війни в Україні є важливим кроком у відновленні економіки та соціального життя країни. Організаційно-економічні заходи, такі як створення державних програм і підтримка локальних ініціатив, є ключовими для покращення туристичної інфраструктури та залучення інвестицій. Наприклад, впровадження програм з надання субсидій і грантів для туристичних підприємств сприятиме їхньому відновленню та розвитку, а рекламні кампанії допоможуть популяризувати внутрішній туризм.

Комплексний підхід до відновлення включає модернізацію транспортної інфраструктури, ремонт туристичних об'єктів, підтримку малого бізнесу та розвиток нових туристичних маршрутів. Інформаційні кампанії, такі як "Відкрий для себе Україну", можуть ефективно промоціювати різні регіони країни як безпечні та привабливі туристичні напрямки. Це також включає створення інформаційних платформ та мобільних додатків, які спрощують процес бронювання та покращують доступ до туристичної інформації.

Важливим аспектом є також навчання та підвищення кваліфікації кадрів у туристичній галузі, що забезпечить високий рівень обслуговування туристів.

Економічні заходи, такі як надання пільгових кредитів, зниження податкового навантаження та впровадження фінансових стимулів для інвесторів, сприятимуть залученню інвестицій у туристичну інфраструктуру. Співпраця з міжнародними організаціями та партнерство з приватним сектором допоможуть реалізувати великі інфраструктурні проекти та забезпечити стабільний розвиток туристичної галузі України.

Післявоєнний період відкриває нові можливості для розвитку туристичної індустрії завдяки впровадженню сучасних технологій та інновацій. Цифровізація, включаючи віртуальні тури, смарт-додатки та блокчейн, значно спрощує процес планування подорожей, підвищує безпеку та зручність для туристів. Віртуальні тури, наприклад, дозволяють ознайомитися з об'єктами ще до фактичного візиту, що підвищує зацікавленість і впевненість у виборі. Смарт-додатки забезпечують актуальну інформацію та допомагають планувати подорож, тоді як блокчейн-технології гарантують безпеку транзакцій і зменшують ризик шахрайства.

Сталий розвиток і екотуризм відіграють критичну роль у відновленні туристичної індустрії. Впровадження екологічних ініціатив, таких як енергозбереження та зменшення відходів у готелях, сприяє збереженню природних ресурсів і приваблює свідомих туристів. Підтримка місцевих громад та збереження культурної спадщини через проекти сільського туризму та природоохоронні заходи сприяють економічному зростанню регіонів і збереженню біорізноманіття. Наприклад, залучення туристів до національних парків, де вони можуть брати участь у пішохідних турах та спостереженні за природою, допомагає підвищити обізнаність про важливість збереження довкілля.

Розвиток інфраструктури є ключовим аспектом відновлення туристичної індустрії після війни. Відновлення транспортних маршрутів, модернізація готелів та інших об'єктів інфраструктури значно покращує досвід туристів і сприяє економічному зростанню. Відновлення зруйнованих доріг, мостів і модернізація залізничних шляхів забезпечують безперервний рух

транспорту, що є критично важливим для залучення туристів. Міста, що інвестують у розвиток громадського транспорту та створення пішохідних зон, такі як Стокгольм та Барселона, стають привабливішими для туристів, сприяючи сталому розвитку та зниженню рівня забруднення.

Заходи безпеки є критично важливими для відновлення туристичної галузі України в умовах воєнного конфлікту та напруженостей. Безпека туристів повинна бути пріоритетом, оскільки від цього залежить залучення міжнародних та внутрішніх відвідувачів. Система ефективних заходів безпеки має включати не лише фізичний захист, але й організаційні та технологічні інновації для забезпечення стійкості до потенційних загроз. Це включає забезпечення правопорядку, медичне обслуговування, інформаційну безпеку та захист від природних лих. Впровадження систем моніторингу, контролю та взаємодії між усіма зацікавленими сторонами є ключовими компонентами забезпечення безпеки в туристичній галузі.

Після війни однією з найважливіших задач є відновлення довіри туристів до України як безпечного місця для відпочинку. Туристи повинні бути впевнені, що їхнє життя і здоров'я не будуть під загрозою під час перебування в країні. Запровадження ефективних заходів безпеки, таких як створення укриттів, розробка евакуаційних планів та впровадження систем раннього оповіщення, є критично важливими для створення цієї довіри. Лише за таких умов туристи будуть готові повернутися до відвідування країни, що сприятиме відновленню туристичної галузі.

ВИСНОВКИ

Умови війни значно ускладнюють розвиток туризму, вимагаючи адаптації до нових умов та інноваційних підходів. Воєнні конфлікти істотно зменшують туристичні потоки через підвищений ризик насильства, терористичних актів та інших загроз, що негативно впливає на привабливість регіонів конфліктів. Це може призвести до значних втрат доходів для місцевих бізнесів і збільшення безробіття. У відповідь на це, туристичні компанії реорганізуються, фокусуючись на внутрішньому туризмі та розробці нових маршрутів у безпечних регіонах, що допомагає хоча б частково компенсувати збитки та підтримувати місцеву економіку.

Уряди та туристичні організації змушені змінювати свої стратегії, включаючи розробку нових маркетингових кампаній, надання актуальної інформації про безпеку та підтримку соціально відповідальних ініціатив. Військові дії часто ведуть до значних руйнувань інфраструктури, що потребує великих інвестицій для відновлення. Міжнародна підтримка у вигляді фінансової допомоги, консультацій експертів та культурної дипломатії важлива для збереження туристичного потенціалу постраждалих від конфліктів регіонів. Розвиток цифрових технологій та популяризація віртуальних турів також сприяють підтримці інтересу до подорожей, що дозволяє досліджувати нові місця без ризику для особистої безпеки.

Війна в Україні значно пошкодила туристичну галузь через руйнування інфраструктури, зменшення туристичних потоків та створення загроз для безпеки туристів. Проте досвід інших країн, таких як Хорватія, Грузія, Ізраїль, Колумбія та Камбоджа, показує, що навіть після серйозних конфліктів можливе відновлення туристичного потенціалу через системні зусилля та стратегічний підхід.

Основні заходи для відновлення туристичної галузі в Україні включають розробку довгострокової стратегії відновлення, забезпечення безпеки, залучення міжнародної допомоги, активні маркетингові кампанії та

ребрендинг країни. Важливим є також розвиток нових туристичних напрямків, таких як екотуризм та культурний туризм, і підготовка кваліфікованого персоналу для сектора туризму.

Відновлення та збереження культурної спадщини, інвестиції у відновлення інфраструктури та міжнародна співпраця можуть значно сприяти відновленню туристичної привабливості України. Застосування комплексного підходу на основі досвіду інших країн дозволить створити безпечні та привабливі умови для туристів, що сприятиме економічному розвитку та національній гордості.

Розвиток національної туристичної індустрії в Україні за останні три роки відзначається суттєвими змінами і викликами, що походять від пандемії COVID-19, військового конфлікту та економічної нестабільності.

Пандемія COVID-19 суттєво знизила кількість іноземних туристів, проте сприяла розвитку внутрішнього туризму. Українці почали активніше подорожувати по країні, що стимулювало розвиток маловідомих раніше туристичних напрямків. Туристичні об'єкти адаптувалися до нових санітарних вимог, що підвищило довіру до внутрішніх мандрівок.

Війна суттєво змінила умови для туристичної індустрії, замінюючи традиційних іноземних туристів дипломатами, журналістами, активістами та волонтерами. Це вимагає нових підходів до забезпечення безпеки та комфорту для туристів, особливо у безпечних регіонах країни.

Навіть у складних умовах Україна залишається цікавою для міжнародної спільноти, що підтверджується приїздом іноземних дипломатів, активістів та журналістів.

Серед нових туристичних тенденцій можна виокремити зростання інтересу до оздоровчого відпочинку та індивідуальних подорожей, що відображає нові пріоритети та потреби туристів під час воєнного конфлікту. Також помітне зростання популярності бронювання турів в останню хвилину.

Економічна нестабільність та інфляція ускладнюють доступність туристичних послуг для місцевих мешканців, але інвестиції в туристичну

інфраструктуру продовжуються, що є позитивним сигналом для майбутнього розвитку галузі.

Розвиток туристичної індустрії України після війни передбачає створення стратегій довгострокового відновлення, розвиток меморіального туризму та адаптацію туристичних послуг до нових умов.

Таким чином, туристична індустрія України продемонструвала високу стійкість та здатність до адаптації в умовах складних викликів. Попри численні труднощі, галузь продовжує знаходити нові формати та напрями, що сприятимуть її відновленню та розвитку у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. International tourism consolidates strong recovery amidst growing challenges. (2022) Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.unwto.org/taxonomy/term/347>
2. Відновлення туристичних потоків: у 2021 році до України прибуло понад 3 млн іноземців (2022). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://mtu.gov.ua/news/33238.html>
3. Бордун О., Шевчук В., Монастирський В., та ін. Втрати та напрями порятунку туристичного бізнесу України в умовах війни. Вісник Львівського університету. Серія економічна. 2022. Випуск 62. С. 178–196.
4. Катаєва М. Туризм у Києві: сучасний стан та плани з відновлення сфери. Вечірній Київ. 27 вересня 2022 р. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/71973/>
5. Ковальська Л., Щука Г., Михайлюк А., Загнибіда Р., Ткаченко Т. (2020). Розвиток туризму припадає на епоху економіко-політичних реформ і війни в Україні. Журнал геології, географії та геоєкології, 29 (1), 94-101. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://doi.org/https://doi.org/10.15421/112009>
6. Зарубіна, А., Сіра, Е., & Демчук, Л. (2022). Особливості туризму в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство, (41). Електронний ресурс. Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-14>
7. Державна служба статистики України. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Моца, А., Шевчук, С., & Серета, Н. (2022). Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. Економіка та суспільство, (41). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31>
9. Гурська І. С., Герасимів З. М. Фактори розвитку туристичного бізнесу в умовах ринку. Агросвіт. 2019. № 20. С. 88–92. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.20.88.

10. У 2022 році надходження до держбюджету від туристичної галузі 60 скоротилися майже на 31%. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.tourism.gov.ua/blog/u-2022-roci-nadhodzhennya-do-derzhbyudzhetuvid-turistichnoyi-galuzi-skorotilisya-mayzhe-na-31>
11. Туристичний барометр України. Київ. 2020. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-barometer-2020.pdf>
12. Бондаренко Л. А. Міжнародний туризм в Україні: проблеми та перспективи подальшого розвитку. Ефективна економіка. 2016. № 11. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5289>.
13. Клименюк О. В. Методологія та методи наукового дослідження: Навчальний посібник. Київ: Міленіум, 2005. 186 с.
14. Дяченко Л. П. Економіка туристичного бізнесу. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 224 с. Електронний ресурс. Режим доступу: https://tourlib.net/books_ukr/dyadechko24.htm.
15. Барвінок Н. Вплив глобальних безпекових факторів на розвиток міжнародного туризму в Україні. *Věda a perspektivy*. 2022. № 4 (11). с. 139-151. Електронний ресурс. Режим доступу: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-4\(11\)-139-151](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-4(11)-139-151)
16. UNWTO: офіційний сайт Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.unwto.org/>.
17. Туристичний барометр України. Київ. 2020. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-barometer-2020.pdf>.
18. Ангелко І. Сучасний стан та перспективи розвитку туристичної галузі в Україні. *Український соціум*. 2014. № 2 (49). С. 71–79.
19. Мірела, М. Геополітичні аспекти розвитку міжнародного туризму в Україні. *Геополітика України: історія і сучасність*. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2016. Вип. 2 (17). С. 257-273. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/22537>.
20. Герасименко В. Г. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону: монографія. Одеса: ОНЕУ, 2016. 262 с. 61

21. Драмтеатр у Маріуполі і не тільки. Які пам'ятки української культури постраждали через вторгнення Росії. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://surl.li/gnugt>
22. Велике руйнівництво: культурні втрати України під час війни. Електронний ресурс. Режим доступу: https://lb.ua/culture/2022/03/25/510869_velike_ruynivnitstvo_kulturni.html.
23. Зейд А. Кассуха Постконфліктні туристичні ланд- шафти: між спадщиною конфлікту та гібридизацією туристичної діяльності. Open edition journals. 2019. DOI: <https://doi.org/10.4000/viatourism.3984>.
24. Романова А. А. Управління розвитком туристичної сфери в умовах збройних конфліктів. Modern Economics. 2018. № 9. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V9\(2018\)-12](https://doi.org/10.31521/modecon.V9(2018)-12).
25. Парфіненко А. Ю. Міжнародний туризм в Україні: геополітичні аспекти глобального явища. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2015. Вип. 126 (частина I). С. 12-23.
26. Каднічанський, Д., Каднічанська, М. Мілітарний туризм: проблематика термінології та класифікації. Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід: Матеріали XIV Міжнародної наукової конференції, м. Львів, 9 жовтня 2020 р. Львів, 2020. С. 132-135.
27. Калущкий І. Ф., Ковальська Л. В. 2016. Розвиток туризму в умовах фінансово-економічної нестабільності та військово-політичного конфлікту в Україні. Географія і туризм. 33. С. 19-29.
28. Носирєв О., Деділова Т., Токар І. Розвиток туризму та індустрії гостинності в стратегії постконфліктного відновлення економіки України. Соціально-економічні проблеми і держава. 2022. Вип. 1(26). С. 55–68. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22nooveu.pdf>
29. Роїк О. Р., Недзвецька О. В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у военний період. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : економічні науки. 2022. Випуск 46. С. 11–15. 62

30. Баженова С., Пологовська Ю., Бикова М. Реалії розвитку туризму в Україні на сучасному етапі. Наукові перспективи. 2022. № 5(23). С. 168–180.
31. Колесников О. В. Основи наукових досліджень. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 141 с.
32. Кириченко С. Подорожі та війна: якою буде туріндустрія після перемоги. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/07/21/689436/>
33. Корчевська Л. Стан, особливості та перспективи туризму у воєнний та поствоєнний періоди. Управління розвитком сфери гостинності: регіональний аспект: матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції, м. Чернівці, 5 травня 2022 р. Чернівці: Технодрук, 2022. С. 337–341.
34. Адаменко М. І. Основи наукових досліджень. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 188 с.
35. Чорний О. Найкращі часи – попереду. Що відбувається з туризмом в Україні під час війни. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.rbc.ua/ukr/travel/samye-rkie-vremena-vpered-proishodit-turizmom1657645856.html>
36. Важинський С.Е., Щербак Т. І. Методика та організація наукових досліджень : Навч. посіб. Суми: Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 260 с.
37. Як війна в Україні вплинула на європейський туризм? Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.tourism.gov.ua/blog/yak-viyna-vukrayinivplinula-na-ievropeyskiy-turizm>
38. Дворська І. Туристична галузь після війни: чи можлива реанімація та антикризове управління? Електронний ресурс. Режим доступу: <https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952>
39. Плотнікова М. Ф., Якобчук В. П., Ходаківський Є. І., Войтенко А. Б., Колеснікова М. С. Державна політика реалізації туристичного потенціалу України. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 3. С. 102–112.

40. Сак Т., Більо І., Ткачук Ю. Еколого-економічні наслідки російськоукраїнської війни. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 38. DOI: 63 <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-6>
41. Тараненко Г. Г. Розвиток туризму в сучасних умовах: реалії та перспективи. Ефективна економіка. 2022. № 1. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.1.90>
42. Паньків Н. Є. Характеристика потенціалу екотуризму України в умовах війни. Креативний простір в Україні та світі: кол. моногр. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2022. С. 154–162.
43. Загальні втрати економіки, понесені в ході війни. Київська школа економіки. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://surl.li/gnuhs>
44. Про роботу Українського культурного фонду під час війни – 10й випуск дайджесту «Хроніки культурного фронту». Електронний ресурс. Режим доступу: https://ucf.in.ua/news/16_04_2022
45. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну: історичний контекст. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://uinp.gov.ua/aktualnitemy/povnomasshtabne-vtorgnennya-rosiyi-v-ukrayinu-istorychnyy-kontekst>
46. Україна, Литва та Польща розпочали працювати над оцифруванням культурної спадщини України. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://surl.li/gnuho>
47. Як виглядає туризм під час війни. Електронний ресурс. Режим доступу: https://zaxid.net/statti_tag50974
48. «Visit Ukraine in the future»: українські готелі в гарячих точках просять світ про підтримку. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://visitukraine.today/uk/blog/214/visit-ukraine-in-the-future-ukrainski-goteli-vgaryacix-tockax-prosyat-svit-pro-pidtrimku>.
49. Як війна змінить мандрівки Україною після перемоги над ворогом. Електронний ресурс. Режим доступу:

<https://www.rbc.ua/ukr/travel/novayastranitsa-voyna-izmenit-puteshestviya-1649942226.html>.

50. Українці створили 3D-тури зруйнованими Бучею, Бородянкою, Ірпенем та іншими містами Київщини. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://visitukraine.today/uk/blog/425/ukrainci-stvorili-3d-turi> 64

51. Гогіташвілі Г.Г. Системи управління охороною праці. Навчальний посібник. Львів: Афіша, 2002. 320 с.

52. Закон України «Про охорону праці». Електронний ресурс. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>

53. Зацарний В. В. Охорона праці : навч. посіб. для дистанц. навчання / В. В. Зацарний, Р. В. Сабарно : відкр. міжнар. ун-т розвитку людини "Україна". К. : Ун-т "Україна", 2006. 303 с.

54. Гогіташвілі Г. Г., Лапін В. М. Основи охорони праці: навч. посібник 4-те вид., виправл. і доповн. Київ: Знання, 2008. 302 с.

55. Пістун І. П., Березовецький А. П., Тимочко В.О., Городецький І. М. Охорона праці (гігієна праці та виробнича санітарія): навч. посібн. / за ред. І.П. Пістуна. Львів: Тріада плюс, 2017. Ч. I. 620 с.

56. Пістун І. П., Тимочко В.О., Городецький І. М., Березовецький А. П. Охорона праці (гігієна праці та виробнича санітарія) : навчальний посібник, за Львів: Тріада плюс, 2015. Ч. II. 224 с.

57. Тимочко В.О., Березовецький А.П. та ін., Безпека життєдіяльності та охорона праці. Практикум. навч. посібн. Львів: СПОЛОМ, 2022. 376 с.